

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМий ДАРАЖА БЕРУВЧИ
PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚОДИРОВА НАРГИЗАХОН МУХТАРОВНА

НЕМИС ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА КОМПЛИМЕНТ
КОНЦЕПТИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик, таржимашунослик

Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ

УДК:811.111'25
811.512.133'25

**Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
автореферати мундарижаси**

**Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD) по
филологическим наукам**

**Contents of Dissertation Abstract of Doctor of Philosophy (PhD) on
philological sciences**

Қодирова Наргизахон Мухтаровна

Немис ва ўзбек тилларида комплимент концептининг ифодаланиши 3

Qodirova Nargizahon Muhtarovna

Expression of the concept of compliment in German and Uzbek languages 27

Қодирова Наргизахон Мухтаровна

Выражение концепта комплимент в немецком и узбекском языках 47

Эълон қилинган ишлар рўйхати

List of published works

Список опубликованных работ 51

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМий ДАРАЖА БЕРУВЧИ
PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 РАҚАМЛИ ИЛМий КЕНГАШ

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚОДИРОВА НАРГИЗАХОН МУХТАРОВНА

НЕМИС ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА КОМПЛИМЕНТ
КОНЦЕПТИНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

10.00.06 – Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштира тилшунослик, таржимашунослик

ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2021.2.PhD/Fil1813 рақами билан рўйхатга олинган.

Диссертация Андижон давлат университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Андижон давлат университети веб-саҳифасининг www.adu.uz ҳамда «ZiyoNet» ахборот-таълим портали www.ziyo.net манзилларига жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Умарходжаев Мухтар Ишанходжаевич
филология фанлари доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Яқубов Жамолиддин Абдувалиевич
филология фанлари доктори, профессор

Қахҳоров Кобилжон Шухрат ўғли
филология фанлари бўйича фалсафа доктори

Етакчи ташкилот:

Кўқон давлат педагогика институти

Диссертация ҳимояси Андижон давлат университети ҳузуридаги PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 рақамли Илмий кенгашнинг 2022 йил «___» _____ соат _____ даги мажлисида бўлиб ўтади. (Манзил: Андижон шаҳар, Университет кўчаси, 129 уй. Тел.: 0 (374) 223-88-14, факс: 0(374) 223-88-30, e-mail: agsu_info@edu.uz).

Диссертация билан Андижон давлат университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (___ рақами билан рўйхатга олинган). Манзил: 170100, Андижон шаҳар, Университет кўчаси, 129 уй. Тел.: 0 (374) 223-88-14, факс: 0(374) 223-88-30

Диссертация автореферати 2022 йил «___» _____ да тарқатилди.
(2022 йил «___» _____ даги _____ рақамли реестр баённомаси).

Ш.Х. Шахабитдинова

Илмий даража берувчи илмий кенгаш
раиси, ф.ф.д., профессор

Ф.Ф. Усманов

Илмий даража берувчи илмий кенгаш
илмий котиби, ф.ф.д.

Д.М. Хошимова

Илмий даража берувчи илмий кенгаш
қошидаги илмий семинар раиси,
ф.ф.д., доцент

КИРИШ (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон тилшунослигида лисоний ҳодисаларда инсон омилига қаратилган тадқиқотлар кўлами кенгайиб бормоқда. Жумладан, замонавий тилшуносликда воқеликда кечаётган ҳодисаларни лисоний номлаш уларни коммуникатив воқелантиришнинг асосий воситаларидан бири бўлган комплимент концептининг немис ва ўзбек тилларида ифодаланиши муҳим аҳамият касб этмоқда. Глобаллашув жараёнлари, маданиятлараро мулоқот ғоят кенгайган ҳозирги даврда тил муаммоларини она тили масалалари билан боғлаб ўрганиш, жумладан, немис ва ўзбек тилларида комплиментларнинг маданий асосларини билиш амалий аҳамиятга эга. Шу билан бирга муайян майдон тизимида кечадиган парадигматик ва синтагматик муносабатларнинг ҳосил бўлиши ҳамда ушбу ҳамжиҳатлик шароитида ҳосил бўладиган лисоний ҳодиса назарий ва амалий жиҳатдан илмий қизиқиш объекти мақомига эга бўлади.

Дунё ижтимоий ҳаётида юз бераётган иқтисодий, сиёсий, маиший, маънавий жараёнлар ва янгиланишлар, аввало, тилнинг луғат бойлигида ўз аксини топади. Натижада тиллар янгидан янги тушунча ва уларни ифодаловчи лисоний бирликлар билан тўлдирилиб боради. Ана шундай жараёнларда инсонлар ўртасидаги нутқий мулоқот марказида нутқ меъёрларига асосланган инсоний комплиментга бевосита алоқадор эканлиги рад этиб бўлмас ҳақиқатдир. Шу сабабли уларнинг умумбашарий ва миллий хусусиятларини аниқлаш татбиқий тилшунослик соҳалари учун амалий аҳамиятга эгадир.

Мамлакатимизда амалга оширилаётган маънавий соҳадаги ислохотлар самарасини ошириш зарурати бу йўналишдаги ишларни сифат жиҳатдан янги босқичга кўтаришни талаб қилмоқда. Инсонлар ўртасидаги азалий хушмуомалалик, комплимент тушунчасини ташкил этувчи воситалар ҳам инсон нутқий фаолиятининг ажралмас қисми ва унинг мулоқот жараёнидаги ўрнини белгилашга қизиқишнинг ортиши табиий ҳолдир. Инсонларнинг ўзаро муносабати уларнинг нутқий мулоқотида рўй бериши ва бу мулоқот ўзаро тенглик, толерантлик, бағрикенглик, хушмуомалалик каби тушунчаларни назарий ифодалашда мутасаддилар назаридан четда қолгандек. Зеро, бугунги глобаллашув даврида ҳар бир халқ, ҳар қайси мустақил давлат ўз миллий манфаатларини таъминлаш, бу борада, аввало, ўз маданиятини, азалий кадриятларини, она тилини асраб авайлаш ва ривожлантириш масаласига устувор аҳамият қаратиши табиийдир¹. Мана шу умумий вазифани бажаришда комплимент тушунчасининг вербал ва невербал усуллар орқали ифодаланишини аниқлаш масаласи ўз ечимини кутмоқда.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 21.10.2019 йилдаги ПФ-5850-сон <https://lex.uz/docs/4561730>

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги ПФ-4732-сон “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида”ги, 2016 йил 13 майдаги ПФ-4794-сон “Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат ўзбек тили адабиёти университетини ташкил этиш тўғрисида”ги, 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича “Харакатлар Стратегияси тўғрисида”ги фармонлари; 2010 йил 10 декабрдаги ПҚ-1875-сон “Чет тилларини ўргатиш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги, 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сон “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора тадбирлари тўғрисида”ги қарорлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларида белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу илмий тадқиқот иши маълум даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг Республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Диссертация фан ва технологиялар ривожланишининг 1. “Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизimini шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Жаҳон тилшунослигида “комплимент” тушунчасининг моҳиятини ўрганишга доир кўплаб изланишлар амалга оширилган. Европа тилшунослигида илк бор тил ҳодисаларининг ижтимоий омил билан боғлиқлиги Э. Хоффман, Кохен, О.В.Холмес, Й. Шмит, Р. Баначи, М. Грайн, Ж. Томас, Г. Лич, П.Й. Грайс, А.Виерзбика, Ж. Мартин, Б. Фрасер, Р. Ватс тадқиқотларига асосланган бўлса, кейинчалик, бу муаммони ўрганишга рус ва ўзбек тилшунослари ҳам ўз ҳиссасини қўшди. Тилшуносликнинг бу жабҳаларида тилшунос олимлардан, асосан, Г.С. Шур, Н.С. Валгина, А. Вежбицкая, В.В. Бабайцева, И.В. Колегаева, В. Леонтьев, М. Грайнлар²нинг илмий тадқиқот ишларини мисол қилиб кўрсатишимиз мумкин..

² Goffman E. International ritual: Die Logik der Höflichkeit: oder auf Ihre p's und q's achten // Papers vom Neunten Regionaltreffen der Chicago Linguistic Society, 1973. – S. 292-305.; Grice P. Studien zum Weg der Worte. – Cambridge: Harvard University Press, 1989.; Wierzbicka A. Unterschiedliche Kulturen, unterschiedliche Sprachen, unterschiedliche Sprechakte: Polnisch vs. Englisch // Journal of Pragmatics, 1985. № 9. – S. 145-178.; Fraser B. Perspectives on Politeness // Journal of Pragmatics, 1990. № 14. – S. 219-236.; Thomas J. Interkulturelles pragmatisches Versagen. – Kalifornien: Angewandte Linguistik, 1983. №. 4(2). – S. 112.; Brown P., Levinson S. Universals im Sprachgebrauch: Höflichkeitsphänomene. – London, 1978.; Lachenicht Lance G. Erschwerende Sprache. Eine Studie über beleidigende und beleidigende Sprache//Papers in Linguistics: International Journal in Human Communication, 1980. № 13(4). – S. 607–687. Oatey H. Kulturell gesprochen: Kultur-, Kommunikations- und Höflichkeitstheorie. // Kontinuum. – London, 2008. – №. 2. – S. 20-27.; Watts R. J. Höflichkeit: Schlüsselthemen der Soziolinguistik, repr. Hrsg. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – S. 36-38.; Ide S. Formale Formen und Unterscheidung: Zwei vernachlässigte Aspekte der Linguistik Höflichkeit // Mehrsprachig. – Sydney, 1989. № 8(2/3). – S. 223-248.; Mao L. Jenseits der Höflichkeitstheorie: Face' revisited and erneuert // Journal of Pragmatics, 1994. № 21. – S. 451-486.; Joos M. Die fünf Uhren. Bloomington: Indiana University Research Center, 1962.

Мулоқотнинг диалогик нутқ билан боғлиқ ҳолдаги ижтимоий моҳияти ўзбек тилшунос олимлари М.Умархўжаев³, А.Нурмонов⁴, Ш.Сафаров⁵, Ш.Искандарова⁶, Н.Маҳмудов⁷, Ж.Яқубов⁸, Ш.Раҳматуллаев⁹, С.Мўминов¹⁰ лар ишларида ўз аксини яққол топган.

Нутқий мулоқот бирликлари бўйича илк бор изланишлар XX асрнинг бошларидан бошланган бўлиб, бу масала ханузгача долзарб мавзулардан бири бўлиб келмоқда. Даставвал “Хушомад” атамасини Европада калифорниялик Робин Лакофф тилшунослик луғатига олиб кирган бўлса, инглиз олими С.Левинсон эса нутқий мулоқотнинг универсал кўринишларини тадбиқ этишни амалиётга жорий этди.

Ўзбек тилшунослигида “хушомад” концептига доир тадқиқотлар мавжуд. Хусусан, “Нутқий этикет бирликларининг лингвопрагматик тадқиқи” мавзуси бўйича филология фанлари доктори Х.К.Турдиеванинг илмий ишида изланишлар олиб борилган бўлса-да, юқорида санаб ўтилган ҳамда чет элларда амалга оширилган тадқиқотларда комплимент атамасининг когнитив, прагматик, лингвокультурологик жиҳатлари чоғиштирма планда комплекс тарзда ўрганилмаган..

Тадқиқотнинг диссертация бажарилган олий таълим муассасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги.

Диссертация Андижон давлат университети илмий тадқиқот ишлари режасига мувофиқ “Қиёсий адабиётшунослик, чоғиштирма тилшунослик ва таржимашунослик” йўналиши доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади комплимент концепти лисоний ифода бирликларининг лингвопрагматик ва лингвокультурологик жиҳатларини очиб беришдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

Тилшуносликда комплимент сўзларнинг илмий-назарий аспектларда ўрганиш, уларнинг хусусиятлари ва муқобилларини аниқлаш, таҳлил қилиш; комплимент семантик майдонини ташкилловчи тил ва нутқ воситаларининг фонологик, лексик, морфологик, синтактик ва семантик-стилистик тавсифини ўрганиш;

немис ва ўзбек тилларида комплимент концептининг, хусусан *мулозамат, хушомад, илтифот, такаллуф, хушмуомалалик, лутф, таҳсин, мақтов, манзират, қутлов, табрик* каби нутқий кўринишларининг прагматик ва лингвокультурологик тадқиқини амалга ошириш,

³ Умархўжаев М.Э. “Қизил китоб”га тушмас туйғулар: қомусий луғат. – Тошкент: Академнашр, 2019. – Б. 114.

⁴ Нурмонов А. Танланган асарлар. III жилдлик. I жилд. – Тошкент: Академнашр, 2012. – Б. 133.

⁵ Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Санзор, 2006. – Б. 19.

⁶ Искандарова Ш. Лексикани мазмуний майдон асосида ўрганиш муаммолари. – Тошкент: Фан, 1998. – Б. 9.

⁷ Маҳмудов Н. Ўзбек тили халқ руҳининг кўзгуси // “Соғлом авлод учун”. – Тошкент. 2016, 9-сон. – Б. 37.

⁸ Яқубов Ж.А. Модаллик категориясининг мантиқ ва тилда ифодаланиш хусусиятлари: Фил.фан.номз.дисс. автореф. – Тошкент, 2005. – Б. 5.

⁸ Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1978. – Б. 5-6.

¹⁰ Мўминов С.М. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол.фан.номз.дисс. автореф. – Тошкент, 2000. – Б. 24.

нутқий мулоқот бирликларига немис ва ўзбек халқларининг муносабатларини талқин қилиб, ёш жиҳатдан таснифлаш; немис-ўзбек тилларида сўровнома ва саҳна кузатуви каби амалий натижаларга эришиш.

Тадқиқот объекти комплимент семантик майдонини ташкил этувчи фонетик-фонологик, морфемик-морфологик, лексик-семиологик-фразеологик, синтактик-стилистик, семантик-прагматик, лингвокультурологик воситалардир.

Тадқиқот предметини комплимент концепти вербализаторларининг лисоний, коммуникатив-прагматик ва миллий-маданий табиати ташкил этади.

Тадқиқотнинг усуллари. Диссертацияда тавсифлаш, таснифлаш, чоғиштириш ва компонент таҳлил қилиш усулларидан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

немис тилидаги комплимент бирликлар миллатнинг тарихий-маданий хусусиятлари асосида немис лингвомаданиятида комплимент ўзбек тилидагига нисбатан кўп қўлланилиши далилланган;

немис ва ўзбек тилларида мулозамат, хушомад, илтифот, такаллуф, хушмуомалалик, лутф, таҳсин, мақтов, манзират, қутлов, табрик каби комплимент турларининг ижтимоий миллий прагматик хусусиятлари аниқланган;

немис ва ўзбек тилларидаги комплиментлар структур нуктаи назардан монолексем ҳамда полилексем бирликлар орқали ифодаланиши уларнинг умумий томони, ўзбек тилида эркак-аёл муносабатида комплиментларнинг оз эканлиги уларнинг уникал хусусияти экани далилланган;

комплимент сўзларнинг икки тилга мулозамат, хушомад каби хос универсал, лутф, таҳсин каби уникал ҳамда структур жиҳатдан алломорф ва изоморф жиҳатлар аниқланиб, икки тилда нутқ вазиятига хос қўлланиш усуллари аниқланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари:

Комплимент бирликларининг илмий-назарий аспекти немис ва ўзбек тилшунослигида мавжуд тушунчалар орқали талқин қилинган;

немис ва ўзбек тилларида комплимент семантик майдонини ифодаловчи воситаларнинг ўзига хос линвопрагматик ва линвокультурологик хусусиятларини шаклланишида ижтимоий муносабатнинг ҳал қилувчи аҳамият касб этиши далилланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Илмий маълумотларнинг ишончли манбаларга таянилганлиги, илмий натижаларнинг турли таҳлил усуллари ёрдамида қиёсланганлиги, назарий фикр ва хулосаларнинг амалиётга жорий этилганлиги билан белгиланади.

Тадқиқотнинг натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқотнинг натижаларининг илмий аҳамияти чоғиштирилаётган миллат тилининг ўзига хос томонлари ҳам инобатга олиниб, комплимент сўз бирликлари орқали прагмалингвистика, социоллингвистика, линвокультурология бўйича илмий тадқиқотлар олиб бориш, монографиялар,

олий ўқув юртлари ва лицейлар учун дарслик, қўлланмалар ёзишда ишнинг илмий материали, назарий хулосалари ҳамда фактик материалларидан кенг фойдаланиш мумкинлиги билан изоҳланади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти олий ўқув юртлари хорижий тиллар факультетларида “Ҳозирги немис адабий тили”, “Хорижий тилларни ўқитишда маданиятлараро мулоқот”, “Немис тили лексикаси ва стилистикаси”, “Таржима назарияси ва амалиёти” фанлари бўйича назарий ва амалий машғулотларни ўтказишда, “Умумий тилшунослик”, “Матн тилшунослиги”, “Когнитив тилшунослик” ва “Чоғиштирма лингвомаданиятшунослик” сингари назарий ва амалий йўналишдаги фанлар ва махсус курсларни ўқитишда материал бўлиб хизмат қилиши билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Немис ва ўзбек тилларидаги комплимент концептининг ифодаланишини ўрганиш асосида:

немис тилидаги комплимент бирликлар миллатнинг тарихий-маданий хусусиятлари асосида немис лингвомаданиятида комплимент ўзбек тилидагига нисбатига оид хулосалардан New Time University Foundation Course нинг “The Communication Skills” модули бўйича ўқув жараёнларини ташкил этишда фойдаланилган (New Time University Foundation Courseнинг 2021 йил 11 сентябрдаги 805-сон маълумотномаси). Натижада яратилган ўқув дастури ва ўқув-услубий мажмуалар тингловчиларнинг прагматика ва коммуникатив тилшунослик модуллари интеграциялашувининг аҳамияти, комплимент вербализаторларининг матн тузишдаги хусусиятлари, матннинг дискурсив таснифи борасидаги билимларини янада оширишга бевосита хизмат қилган;

немис ва ўзбек тилларида мулозамат, хушомад, илтифот, такаллуф, хушмуомалалик, лутф, таҳсин, мақтов, манзират, қутлов, табрик каби комплимент турларининг ижтимоий миллий прагматик хусусиятларига оид илмий-назарий хулосаларидан университетда давлат илмий-техника дастурлари доирасида 2017-2018 йилларда бажарилган № ОТ-А1-53 “Таржима назарияси ва амалиёти факультети учун “Translation in Use” дарслигини яратиш ва нашр қилиш” мавзусидаги амалий лойиҳа доирасида яратилган “Writing translation” 1-босқич талабалари учун мўлжалланган ўқув қўлланмани яратишда фойдаланилган (Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетининг 2021 йил 30 сентябрдаги 03-731 сон маълумотномаси). Натижада комплимент семантикасини ифодаланиши, комплиментга оид лексемаларни тушунишда когнитив ва функционал-прагматик омиллар очиб берилган;

немис ва ўзбек тилларидаги комплиментлар структур нуктаи назардан монолексем ҳамда полилексем бирликлар орқали ифодаланиши, икки тилдаги шундай сўзларнинг ўзига хослиги тўғрисидаги таҳлилий фикрлар ва назарий хулосалардан Ўзбекистон Миллий телерадиокомпанияси Ўзбекистон телерадиоканали ДМ “Маданий ва маърифий-бадиий эшиттиришлар”, “Таълим ва тараққиёт”, “Болалар ва биз” радио эшиттиришларини

тайёрлашда (Ўзбекистон Телерадиокомпаниясининг 2021 йил 13 сентябрдаги 04-25-1478-сон маълумотномаси) телекўрсатувлари учун тайёрланган материалларнинг мазмуни бойитилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 2 та халқаро, 5 та республика илмий-амалий конференцияларида муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Диссертация мавзуси бўйича 13 та илмий иш чоп этилган. Шулардан 6 та илмий мақола, жумладан, 3 та Ўзбекистон Республикаси Олий Аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларинг чоп этиш учун тавсия этилган илмий нашрларда 6 та мақола, улардан 3 таси хорижий журналларда нашр этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, уч боб, хулоса, иловалар ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат. Диссертациянинг ҳажми 132 саҳифадан иборат.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Кириш қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати асосланган, муаммонинг ўрганилганлик даражаси ёритилган, ишнинг мақсад ва вазифалари, тадқиқот объекти ва предмети аниқланган, тадқиқот усуллари, диссертациянинг илмий янгилиги ва амалий натижалари баён қилинган, олинган натижаларнинг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти асослаб берилган, тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий этилганлиги, эълон қилинганлиги, диссертациянинг тузилиши ва ҳажми бўйича маълумотлар берилган.

Диссертациянинг **“Комплимент концептининг тил тизимида тутган ўрни”** деб номланган биринчи бобида комплимент бирликларнинг концептуал соҳаси ва унинг нутқий мулоқотда реаллашув хусусиятлари, уларнинг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари, тилшуносликда комплимент концептини билдирувчи сўзларнинг семантик майдонда тил сатҳлари орқали кўриниши, комплимент тушунчасининг функционаллашуви ва ўзбек тиллари мисолида ёритилиб, бу борадаги олимларнинг назарий қарашларига шарҳлар келтирилган, муносабат билдирилган.

Маълумки, когнитив лингвистикада **концепт** табиатини ўрганиш бирламчи аҳамиятли вазифа саналса-да, замонавий тилшуносликда ушбу атаманинг муайян бир фикрга асосланган етакчи таърифи мавжуд эмас. *Лисоний концептология* концепт тушунчасини миллий когнитив онгнинг лисоний воситалар ёрдамида моделлаштирилган бирликлари ва миллий концептосфера тавсифлари сифатида қўллайди.

Инсоннинг идрок этувчи фаолияти турли объектларнинг ўхшаш ва фарқли жиҳатлари асосида гуруҳлаш концептларни англаш асосида амалга ошади. Демак, концептларнинг шаклланиши дунёни идрок этиш, олам ҳақидаги тасаввурлар билан боғлиқдир. Тил ташувчилари муайян миллий-

маданий доирадаги концептуал тизим эгаси ҳисобланадилар. Концептлар табиатан ментал (маънавий-руҳий) моҳиятдир. Ҳар бир концептда олам ҳақидаги инсон учун жуда муҳим билимлар бирлаштирилган бўлиб, концептлар тизими олам тасвирини яратади, унда инсоннинг воқелик, реаллик ҳақидаги тушунчаси акс этади ва улар асосида инсон олам ҳақида фикр юритади.

Когнитив тилшунослик томонидан қўйиладиган муаммолар қаторида **концептлар типологияси** асосий назарий масалалардан биридир. Когнитив тилшуносликнинг жадал ривожланиши, концепт тушунчасини тушуниш ва концептлар типологияси, концепт нима эканлигини тушуниш учун турли хил ақлий ҳодисаларни бирлаштирадиган “соябон” атама, унинг вазифаси эса инсон онгида билимларни тизимлаштиришдир.

Концептлар тафаккур бирликлари эканлиги яқдил равишда ўз тасдиғини топди. А.П.Бабушкин концептларни *ақлий тасвирлар, схемалар, гиперонимлар, фреймлар, инсайтлар, сценарийлар, калейдоскопик тушунчаларни* ажратади. Н.Н.Болдырев эса концептни *аниқ ҳиссий образлар, тасаввурлар, схемалар, тушунчалар, прототиплар, фреймлар, сценарий ёки скриптлар, геитальтлар* тарзида таснифлайди. С.Г.Воркачев юқори даражадаги (*бурч, бахт, муҳаббат, виждон*) ва оддий концептларга ажратади ва ҳоказо. Демак, концептлар турли хил асосларга кўра таснифланиши мумкин экан.

З.Д.Попова ва И.А.Стернинларнинг концепт типлари хусусидаги таснифи характерлидир.

Тасаввур – бу объект ёки ҳодисаларнинг умумлаштирилган ҳиссий-визуал тасвири. Тасаввур-концептлар лексик бирликларда объективлашади (масалан, *қалдирғоч – ўткир қанотли, чаққон ва тез учувчи кўчманчи қуш*).

Схема – мавҳум график ёки контур схемада умумлаштирилган концептлар категорияси; бир оз заифлаштирилган тимсолли гиперонимдир. Схема-оралиқ тури тасаввур ва тушунча ўртасидаги оралиқ концепт тури, мавҳумлик ривожланишининг маълум бир босқичи (масалан, *инсон – бош, тана қисми, қўллар ва оёқлардан иборат схематик образи*).

Тушунча – объект ёки ҳодисанинг энг умумий, муҳим бўлган белгиларини акс эттирувчи концепт, уларни оқилона акс эттириш ва тушуниш натижаси (масалан, *квадрат – бу тенг томонли тўртбурчак*).

Фрейм – таркибий қисмларининг бутунлиги фараз қилинган кўп хил таркибий қисмли концепт, нарса ёки ҳодиса ҳақидаги намунавий билимларнинг ҳажмли тасаввури, қандайдир йиғиндиси (масалан, *магазин, ресторан, кино, шифохона*).

Сценарий (скрипт) – маълум бир вақт оралиғида содир бўладиган бир неча эпизодлар кетма-кетлиги, бу ҳаракат ва ривожланиш белгиларига эга стереотипик эпизодлардир (масалан, *стадион – фрейм, стадионга бориш, стадионда ниманидир намойиш этиш, стадионни таъмирлаш* кабилар сценарийдир).

асосан сифатлар, равишларнинг шакллари мавжуд бўлиб, улар учун “комплимент” белгиси доминантлик қилади.

Матндаги комплимент кўрсаткичларини тадқиқ этиш шуни кўрсатдики, комплимент фонетик, морфемик, сўз яшаш, лексик, фразеологик, грамматик (морфологик ва синтактик) ва матнда намоён бўлади. Комплиментнинг намоён бўлиши ўзига мос воситалари ёрдамида амалга оширилиб, уларнинг таҳлили қуйидаги турларини аниқлаш имконини берди: *график кўрсаткичлар, морфемали кўрсаткичлар, лексик-семантик кўрсаткичлар, фразеологик кўрсаткичлар, грамматик кўрсаткичлар, морфологик ва синтактик кўрсаткичлар.*

Комплиментнинг сатҳлар кесимида намоён бўлиши қуйидагича:

1. Фонетик-фонологик воситалар асосида нутқий мулоқотда комплиментнинг фонетик сатҳ бирликлари билан амалга оширилганда нутқ товушларининг талаффуз шакллари, артикуляция усули танланади ва нутқ товушларига жило-жозиба берилади.

Немис тилида: *Ihr gooldnes Geschmeide blitzet
Sie kämmt ihr gooldenes Haar.*

Ўзбек тилида: *МАЗЗА қиласиз! Иссиққина! РОООСА...*

2. Лексик-семиологик. Комплимент тушунчаси, ҳеч шубҳасиз, тилнинг марказий элементи ҳисобланган лексик воситалар (лексемалар) орқали амалга оширилади. Лексик воситалар дейилганда, мустақил маъноли сўзлардан ташқари ёрдамчи, ундов, тақлид, модал, шева, тарих, касб-ҳунар, диний ва бошқа сўзларнинг услубий (бадий, илмий, расмий) хосланиши назарда тутилади. **Немис тилида:** *Bär oder Bärchen, qwein, König;*

Ўзбек тилида: *мулла, қори, шер, шайхзода;*

3. Фраземик-фразеологик. Коммуникатив иборалар, одатий турмушда қўлланадиган иборалардир. Ёмон очилиб кетибсиз? *Du siehst heute so schön aus.*

4. Морфемик-морфологик. Комплимент морфологик сатҳ бирликлари воситасида ифодаланганда сўз туркумлари нутқий вазият учун муҳим ҳисобланган номлаш ёки қайта номлаш мақсадида ўзаро алмаштирилиши мумкин. Масалан, от сўз туркуми ўрнига сифат (қизил), сон (биринчи), олмош (ўша, бу)нинг отлашган варианты. Морфологик тамойил кенг маънода қўлланганда, ўзак-негиз бирликлар (асослар)нинг фақат аффикслар билангина эмас, бошқа ҳар қандай грамматик элементлар, жумладан, ёрдамчи сўзлар билан қўшилиши ҳам ҳисобга олинади.

Хослик тегишлилик (*-ники, -нинг, -s*), чегара (*-га, -гача, -bis*), қиёс (*-ча, -дек, -chen, -lein*), ўхшатиш (*-дек, -симон, -chen*), келишик, кўмакчилар билан ўзаро (*-га, томон – durch, -gegen, -да, билан – mit, -ни, ҳақида – über*), сифатнинг даража кўрсаткичлари ўзаро (*жуда, ниҳоятда, энг – am, besten*), соннинг маъно турлари кўрсаткичлари (*икки – zwei, иккинчи – zweite, иккита – zwei*), олмош маъно турлари (*сен, сиз – du, sie, ўша, ўшал – dort, ана, мана – diese, унер, ҳеч, сира – nie, niemals*), феълнинг грамматик категория элементлари (*замон, нисбат, майл, шахс-сон*) ёки феълнинг

функционал шакллари билан (-*диган, en, -t, -ётган, -nde, -ар, war, -япти, -en*), ундов (*оҳ-эх, Oh, wow, воҳ, o*), тақлид (*мақ-нақ, tik-tak*) модал (*дастлаб – anfangs, ҳақиқатда – in der tat, аслида – eigentlich*) сўзлар ҳам бир бири билан алмашади.

5. Синтактик-семантик. Синтаксис (грекча *syntaxis* сўзидан олинган бўлиб, ёпиштирмақ, бирлаштирмақ демакдир) тил тизимининг юқори сатҳи бўлган синтактик сатҳ ҳамда шу сатҳ ҳақидаги таълимотдир. Сўз бирикмаси эса борлиқдаги предмет ва ҳодисалар ўртасидаги маълум муносабатларни акс эттирувчи икки мустақил сўзнинг ўзаро грамматик ва мазмуний бирикувидан ташкил топади.

Тилларнинг структурал ўхшашлиги тушунчаси нисбий бўлиб, немис ва ўзбек тиллари структурал ўхшаш бўлмасида, структурал фарқли хусусиятларга эга.

Тиллар ўхшашлигининг барча типлари ўзаро икки кутбга бўлинади: биринчи кутбда генетик, структурал ва ареал жиҳатдан ҳеч қандай умумийликка эга бўлмаган тиллар турса, иккинчи кутбда генетик, структурал ва ареал жиҳатдан ўхшаш бўлган, лекин битта тилга мансуб шевалар туради.

Немис тилида: *Dein Kleid steht dir recht gut.*

Ўзбек тилида: *Келишган қадду қоматига кўз тегмасин.*

Комплимент – ўзбек тилига ўгириш, буриш; лутф қилиш, эътибор, марҳамат каби маъноларни билдиради. Масалан, кишига қилинган эътибор, ҳиммат, диққат, эътибор, яхши муносабат. *Бўлмаса сиз бироз дам олинг, - деб у комплимент қилиб қўйди (Н.Аминов, “Қалтис хато”).*

Шунча эътибор, шунча илтифотга қарамай, Нури зериккан каби хомуш ўтирди (Ойбек, Танланган асарлар).

Илтифотли – кишига илтифот қиладиган марҳаматли, ҳимматли. *Илтифот кўрсатган кишига илтифотли бўлсангиз. Илтифотли кишилар...камтарин одам ўз адресига айтилган комплиментларни, мақтовларни тўғри қабул қилади (Газетадан).*

Хушмуомала хуш+муомала 1) муомаласи, гап сўзлари хатти-ҳаракати ёқимли; хушфёъл. Ушбу маъно Д.Нурийнинг “Осмон устун” асаридан олинган мисол орқали далилланди. *“Ҳақиқатдан ҳам Лаълининг бунчалик хушмуомала йигитни биринчи бор кўриши, гап билан илтиб қўяди-я!”. Яна бир мисол: Бошлиқнинг хушмуомала, маданиятли бўлгани яхши. (Ф.Мусажонов, “Ҳиммат”).*

Хушомад (яхши келди, хуш ёқди) – саломлашиш, салом бериш; ёқимли сўз; тилёғлама, мақтов. Бирор кишига таъмагирлик билан хизмат қилиш, сермулозамат бўлиш, мақташ ва ш.к.: хушомадгўйлик, лаганбардарлик. *Хон кишини хушомад хароб этар (Мақол). Айрим раҳбарлардек, Баширжонга ҳам хушомад ёқарди (“Ёшлик”).*

Хушомад қилмоқ 1) хушомадгўйлик билан муомала қилмоқ, лаганбардорлик қилмоқ. – *Хотин киши эрига хушомад қила бошладими, у гуноҳ қилган бўлади (С.Сиёев, “Отлиқ аёл”);*

2) мамнуният ифодаси сифатида “дўст”, “барака топ”, “қурбонингиз бўлай” каби иборалар билан кимсага қараб ҳитоб қилмоқ. *Шўх йигитлар ўйинчига хушомад қилар, қийқиришар эди (П.Турсин, “Ўқитувчи”).*

Хушомадгўй (форс) хушомад айтувчи. Бировга хушомад қилувчи; лаганбардор. *Илмсиз бош қашир, хушомадгўй гап ташир (Мақол). Сизга бошқа одамлар тўсқинлик қилди, бўлмаса бундай зиёнчилар, хушомадгўйларни уриб, патини тўзитиб юборар эдингиз (А.Қаҳҳор, “Мунофиқ”).*

Хушомадгўйлик – лаганбардорлик, хушомадгўйлик қилмоқ. Хушомадгўйлик билан гапирмоқ. *Олахўжа Элмуродни кўрган жойида хушомадгўйлик билан гаплашишига киришарди (П.Турсун, “Ўқитувчи”).*

Лутф – мулойимлик, марҳамат; одоблилик, ёқимлилик.

1) **Илтифот**, марҳамат олийжаноблик. *Агёрларга лутфила эҳсон қачонгача? (Муқимий). Улар, гўё бу лутфу илтифотдан хижолат чеккандай, бир зум жим олишди (О.Ёқубов, “Кўҳна дунё”).*

2) **Лутф қилмоқ**. Илтифот (марҳамат кўрсатмоқ). *Нигоҳинг ташлагил, лутф айлабон, эй шўхи бепарво (Увайсий). ...эшон меҳрибонлик билан лутф қилиб, мени ҳужрайи хосларига чақирдилар (Ғ.Ғулом, “Шум бола”).*

Лутф қилмоқ (ёки этмоқ, айламоқ) 1) умуман, айтмоқ, демоқ. *Буюк Алишер лутф этган мисол, Савод ўргандингиз қанча ранж билан (А.Орипов).*

2) сўз ўйини, қочирим қилмоқ. *Мутриб лутф қилди: – Сиз Матюсуфнинг қулогини бурамайсизми, Рўзимбой! – Кулушдилар (С.Сиёев, “Ёруғлик”). Онасининг лутф қилиб айтган сўзлари Бобурнинг ҳужрадан олган завқини яна бир бор оширди (П.Қодиров, “Юлдузли тунлар”).*

Мулозамат – бирга бўлишлик, ажралмаслик; бирга эргашиб бориш; қатъийлик. *Кишининг кўнглини олиш учун кўрсатилган илтифот, эъзоз-икром, такаллуф. Меҳмонга мулозамат қилмоқ.*

Мулозамат кўрсатмоқ. *Меҳмонларни хотинларга хос мулозамат ва ширин сўзлик билан кабинетга таклиф қилди (А.Қаҳҳор, “Картина”).*

Бор усталигини ишга солиб, илтифот ва мулозаматлар билан қизнинг кўнглини овлай бошлади (Ф.Мусаёнов, “Ҳурий”). Ақалли кўнгил учун мулозамат ҳам қилишмади (М.Хайруллаев, “Кўнгил”).

Мақтамоқ. Яхши томонларини, фазилатларини кўрсатиб гапирмоқ, яхши қилиб кўрсатмоқ. Ўзини мақтамоқ. Ўқувчини мақтамоқ. *Офтобойим: Чиройли йигит, ақлли йигит, деб мақтай-мақтай Тўйбеканинг ичаги узилди, у ким эди? (А.Қодирий, “Ўтган кунлар”). Нонвойлар...гоҳида саватларини бурнингизнинг тагига келтириб, нонларини сўлқиллатиб мақтайдилар. (М.Исмоилов, “Фаргона тонг отгунча”).*

Қуллуқ – 1) миннатдорлик ифодаловчи сўз; раҳмат, миннатдорман. *Ёрдамингиз учун минг марта қуллуқ. Кўрқманг, ҳожи...Кўқонга боргач, биринчи ишим ўғлингизни қутқариш бўлсин. – Қуллуқ, Қушбеги. (А.Қодирий, “Ўтган кунлар”).*

Қуллуқ қилмоқ. Қўлини кўксига қўйиб, миннатдорчилик изҳор қилмоқ, таъзим қилмоқ. *Ҳасан овчи дарвозагача қуллуқ қилиб, орқаси билан юриб*

борди ва посбонлар қаршисида ўзини ростлади (Ш.Тошматов, “Эрк қуши”).
Дехқон шодлик... билан тўла, қуллуқ қила қила чиқди (Ойбек, “Навоий”).

2. Муборак, қутлуқ. Нафиса, ўгил қуллуқ бўлсин...жонгинам (А.Муҳтор, “Тузулиш”). Элниг катта кичиклари “қуллуқ бўлсин”га келаверди. “Алпомиш”(Ҳожси:) Орзиқул уйда бўлса, қуллуқ бўлсин қилиб чиқай.

Таҳсин – яхшилаш, такомиллаш; тузатиш; маъқуллаш, мақташ. Маъмнуният билан, маъқуллаб берилган юқори баҳо; мақтов, тасанно. Кўпчиликнинг тақсин ва раҳматига сазовор бўлиб, яхши одам деган номга муносиб бўлиш осон эмас. Шуқурилло, яхши хулқ – яхши ҳусн. Ғуломжон қозининг кўз қарашида аллақандай илиқлик, ҳатто таҳсин сезди.

Табрик – бахт, омад, эзгулик тилаш; қутлаш. Бирор яхши (қутлуқ) кун, сана ёки эришилган ютуқ, яхшилик муносабати билан билдириладиган қутлов сўзлари; *муборакбод*. Меҳмонлар билан вакилларнинг қизгин табриклари, хайрли тилақларидан кейин кечанинг расмий қисми тугади. (П.Турсун, “Ўқитувчи”). Юзлари қувончдан қизарган Обид Йўлдошевич табрикларга паст товуш билан раҳмат айтарди. Анвар самимий ва риё аралаш табриклардан анча ўнгайсизланган эди (А.Қодирӣ, “Меҳробдан чаён”).

Немис тилидаги комплиментни ифадоловчи сўзларни ишлатилишига эътиборни қаратсак. Такаллуф қилмоқ – ҳурмат-эҳтиром билан муомалада бўлмоқ. Нусратбек янги хамроҳига деган мақсадда жувонга такаллуф қилди: *Чой дамлаб келайми чанқагандирсиз?* (С.Нуров, “Нарвон”).

Kompliment – des Gebotes der Höflichkeit - *хушмуомалалик амри*, феълда ифодаланиши: бўртириш; aus lateinisch-лотин тилидан “complere” сўзидан олинган; aus dem Präfix com – олди кўшимча кўринишида, “compliment”ни сифат сўз туркуми орқали ифодаланиши:

Das fasse ich als Kompliment auf – таржимаси: мен бунини илтифот сифатида қабул қиламан.

Mein Schwager kann wunderbare Komplimente machen – таржимаси: Менинг қайноғам комплимент қилишига уста.

Schmeichelei – хушомад, такаллум, мулозамат schmeichelnde – хушомадгўй. Falls diese Bemerkung als Schmeichelei gemeint war, verstand Csoma sie nicht so. – У бу сўзни хушомад эканлигини тушунмади.

Hoflich – мулойим: қизиқиш, ҳамдардлик, миннатдорчилик, эътиборлилик, самимий, хайрихоҳ, юмшоқ, яхшилик, самимийлик каби маъноларда қўлланади.

Алломорф жиҳатлари шундан намоён бўлмоқдаки, қиёсланаётган тилнинг тил структураси турлича эканлиги, яъни ўзбек тили аглютинатив тиллар гуруҳига кирса, немис тили аналитик тиллар гуруҳига мансубдир. Фикримизнинг исботи сифатида биз айрим бадиий адабиётлардан танлаб олган мисолларимизни чоғиштириб кўриб чиқамиз.

Қариндош ва қариндош бўлмаган тиллар ўртасидаги ўхшаш ва фарқли томонларнинг мавжудлиги, уларни структурал тузулиши ҳар хиллиги

сабабли, уларни икки тилда қиёслаш айнан ишни долзарблигидан далолатдир.

Масалан, немис ёзувчиси Ҳенрих Ҳайненинг “Германия қиш эртаги” асари кўплаб тадқиқотларга тортилган, биз ҳам тадқиқотимизда шу ёзувчининг асаридан айрим дебочалар олиб, уларни таҳлил қилишни ўз олдимизга мақсад қилиб олдик.

Комплимент бирликлар қайси тилда бўлмасин, ҳар қандай ҳолатда ҳам инсонлар ўртасидаги муносабатларни юзага чиқаришга қаратилган воқеликдир. Комплимент бирликлар бирон шахсга қаратилган мулоқот шакли бўлиб, тингловчига сўзловчининг самимий ҳурмати ифодаловчи лингвистик феномен ҳисобланади. Комплимент бирликлар нафақат икки инсон ўртасидаги ўзаро муносабатларни мустаҳкамлайди, балки тингловчининг кайфиятини кўтариш ва унинг диққатини сўзловчига қаратиш учун ҳам хизмат қилади. Бундай ҳолатларда бу тил унсури иллокутив вазифа бажаради.

Комплимент бирликлар, юзаки ёки ёлғондан бўлиши ҳам мумкин. Фақат самимий баён этилган комплиментлар, комплимент қилинаётган шахснинг яхши томонларини очиб бериши мумкин. Комплимент бирликлар бу бошка шахсни руҳлантиришдир. Унинг ўзи ҳақидаги фикрларини яхшилайти, тетиклантиради. Кузатиш орқали комплимент қилинаётган шахснинг яхши томонлари танланади ва уларга комплимент қилинади.

Ўзбек тилида: *Охунбобоев мамнун илжайди-да, чой ичиб ўтирган Эш полвон олдига келиб, елкасига қоқди (Саид Аҳмад).*

Немис тилида: *Toll! Du bringst mich zum Lachen. Was für ein herzlicher Mensch du bist.*

Комплиментлар мақтовдан фарқ қилади. Мақтовда бир шахснинг бирор ишда муваффақиятга эришганлиги эътироф этилади. Бунда иккала томон манфаатдор бўлади. Комплимент бирликлар эса, инсонларнинг бир-бирига бўлган симпатиясини билдиради, бунда комплимент қилувчи манфаатдор бўлиши мумкин.

Комплимент қилинаётган одам ўзини яхши ҳис қилади. Комплимент одамнинг ўзлигини ҳис қилишига ёрдам беради. Эркак-аёл муносабатларида, эркаклар “*Агар мен ҳукумат бўлсам ҳуснингиз учун ойлигингизга яна уч юз сўм қўшардим*” (Саид Аҳмад, “*Жимжитлик ёхуд зор қасрда топталган номуслар*”). Бу “*ёқимли*”, “*ростданми*”, “*жуда ёқимли*”, немис тилида: *danke, danke schön, bitte, bitteschön* каби комплимент бирликлар аёлларга нисбатан кўпроқ қўлланилади, лекин эркаклар орасида ўзаро комплимент қилиш одат эмас. Масалан: *Ich habe mich bemüht, Ihnen zu gefallen!*¹³

Немис тилида “*bitte*” – “*марҳамат*” сўзи ҳамда “*danke*” – “*рахмат*” сўзи кундалик ҳаётда шу қадар кўп ишлатилар экан. Германиянинг қурилиш масканида немислар *гиштларни бир-бирига қўлма-қўл беришда “bitte schön”* деса, иккинчиси “*dankeschön*” деб олар эмиш.

¹³ [https://www. Wörterbuch Deutsch-Englisch linguee.de](https://www.Wörterbuch-Deutsch-Englisch-linguee.de)

Немис ва ўзбек тилларида комплиментнинг турли ифода шакллари кўришимиз мумкин. Булар фонетик-фонологик, лексик-семантик, морфем-морфологик, синтактик-семантик, прагматик-культурологик ҳамда новербал комплимент воситалар орқали турли тил тизимларига хос бўлган ўзбек ва немис тилларида ушбу ўринда бир қатор умумийликни кўришимиз билан бирга, улар орасида сезиларли даражада фарқловчи комплимент усуллар мавжудлиги далилланди. Ушбу ўзига хослик ҳар бир халқнинг тарихий, миллий, диний тараққиёт даражаси орқали асосланади.

Диссертациянинг “Немис ва ўзбек тилларида комплимент ифода воситаларининг изоморф, алломорф жиҳатлари чоғиштирма таҳлили” деб номланган иккинчи бобида немис тилидаги сўзлар билан бошқа тилдаги сўзларнинг турли хил хусусиятларини қиёсий ўрганиш сўзларнинг турли хил хусусиятлари мавжуд эканлигини кўрсатади. Сўз шакли, ўзаро боғланган сўзларнинг семантик тузилиши ва уларнинг нутқда ишлатилиши турли хил тилларда турличадир. Ҳар бир тилнинг ўзининг лексик тузилиши мавжуддир.

Мисол учун, “хушмуомала, илтифот, лутф, мақтов, миннатдорчилик, мулозамат” сўзларининг маъноларининг ифодаловчи “kompliment” сўзи билан қўлласак, уларни ишлатилиши таржимада ҳар доим ҳам мос келавермайди.

Фикримизнинг далили сифатида немис ва ўзбек тилларида “kompliment” концептининг ишлатилишини кўриб чиқиш мақсадида, немис ёзувчиси Ҳенрих Ҳайненинг “Германия қиш эртаги” асаридан айрим дебочалар олиб, уларни таҳлил қилишни ўз олдимизга мақсад қилиб олдик.

“Қиш эртаги” асарининг биринчи бўлимидаги мисраларни таҳлилга тортсак:

Im **traurigen** Monat November war's, *Ноябрининг рухсиз, тунд чоғи,*

Die Tage wurden **trüber**, *Осмон қавоқ уйган бир сана.*

Der Wind riß von den Bäumen das Laub, *Совуқ ёмғир остида кирдим*

Da reise ich nach Deutschland hinüber. *Германия бағрига яна.*

Ўзбек тилидаги муқобилини 1984 йилда ўзбек таржимони Абдулла Шер¹⁴ томонидан ўгирилган мисраларига эътиборни қаратамиз.

Икки тилда берилган мисраларда, айнан адиб ифодаламоқчи бўлган фикрлар сўзма-сўз таржима қилинмаганлигини учратишимиз мумкин.

Комплимент элементларини таржима орқали бошқа тил мухитига узатиш жараёни мураккаб масала эканлиги маълум. Таржима бирор матннинг шунчаки эквиваленти эмас, бу асл нусхани қайта ёзишдек қийин ва мураккаб жараён ҳисобланади. Таржима фаолиятини тушуниш учун, биз маданият ва тил тушунчаларини аниқлаштириб олишимиз, тил ва маданият ўртасидаги алоқаларга эътиборимизни қаратишимиз лозим. Келтирилган тўртликларда шоир-таржимон бадий услубни сақлаб қолган ҳолда, бўёқдорликни оширган. Натижада, таржима китобхонларни ўзига ром этадиган ҳолатга келган.

¹⁴ Heine H. “Қиш эртаги”. (Абдулла Шер таржимаси). – Тошкент: “Ёш гвардия” нашриёти, 1984. – Б. 11.

Алоҳида таъкидлаш лозимки, ўзбек тилидаги *Хушомад, тилёғлама, мақтов* маъносини ифодаловчи сўзлари немис тилидаги айнан *Schmeichelei-xushomad, такаллум, мулозамат* сўзига мос келса,

Мақтамоқ, олқишламоқ, мақтовли маъносида қўлланадиган сўзлар эса, немис тилидаги *loben, Lobenswert, Belobigen* сўзига мос келди.

Олқиш, олқишламоқ маъносини билдирувчи комплимент сўзлар, немис тилидаги *Beifall, applaudieren* сўзларига муқобил бўлиб тушди.

Илтифот қилиш, комплимент қилиш – Bekomplimentieren, миннатдор бўлмоқ – dankbar war, мамнуният-илтифот, миннатдорлик – Zufriedenheit, такаллуф қилмоқ, хурмат-эҳтиром билан – Angebote, тасанно, мақташ, кўкларга кўтариш – Höflich маъносини билдириб, икки тилда ҳам бор эканлиги ва ҳозирда мулоқотда ҳам фаол ишлатилиши, икки тилнинг семантик жиҳатдан ўхшашлигини ёки изоморф томонларини ифодалаяпти.

Шу билан бирга, ўзбек тилида шундай комплимент бирликлар учрадики, уларни немис тилига сўзма-сўз ўгиришнинг иложи йўқ, масалан: **тавалло** – амал мансабга эга бўлиш, **сарбаланд** – боши юқори кўтарилган, **ялаб-юлқаламоқ** – сермулозамат-мулозаматли, такаллуфни ўрнига қўядиган, **сертакаллуф** – сермулозамат, сертакаллуф одам, **сертавозе** – ғоят тавозели бирликларидир. Шу ўринда шуни таъкидлаб ўтиш керакки, юқорида келтирилган сўзларнинг барчаси бизнинг ўзбек тилимизга ҳам форс-тожик тилларидан ўзлашган бўлиб, ҳозирда ушбу комплиментни ифодаловчи сўзлар эскирган мулоқотда чекланган ҳолда қўлланиб сўзлар қаторига кириб боришлигига тадқиқотимиз даврида гувоҳ бўлдик.

Яна бир ноўхшаш жиҳатларидан бири ўзбек тили изоҳли луғатида **манзират** – комплимент сўзи, сўзлашувда илтифот кўрсатиш маъносида қўллансада, немис тилида умуман унга маъно жиҳатдан тўғри келадиган эквивалент топилмади.

Такаллум – комплимент сўзи ҳам хурмат-эҳтиром, иззат икром билан қилинган муомала маъносини англатса-да, ҳозирги ўзбек тилимизда бу сўзнинг ўрнига эҳтиром сўзи ишлатилиши фаоллашган.

Булар ҳам икки тилдаги алломорф жиҳатларига яққол мисол бўла олади.

Диссертациянинг **“Комплиментнинг немис ва ўзбек тилларида семантик-прагматик структураси”** деб номланган учинчи бобида умумий ва хусусий комплиментлар, комплиментларнинг маъно турлари, ўзбек ва немис тилларида комплимент дефиницияси, ота-она ва фарзандлар ўртасидаги комплиментлар, эркак-аёл муносабатига оид комплиментлар, устоз-шогирд муносабатига оид комплиментлар, раҳбар-ходим муносабатига оид комплимент бирликлар, меҳмондорчиликка оид комплимент бирликлар, совчиларга оид комплимент бирликлар тизимли равишда тадқиқ қилинган.

Комплимент – хушмуомалалик нутқий мулоқот муносабатининг марказий бирликларидан бири ҳисобланиб, дастлаб, умумий ва хусусий комплиментга бўлинади. Умумий комплимент дейилганда, барча тиллар, миллатлар, маданиятлар ва барча инсонлар учун умумий – эзгу тушунчани ифодаловчи умумбашарий ақлий ва ҳиссий қонуниятлар асосига қурилган

комплимент тушунилади. Бунда башарият учун умумий бўлган эзгуликнинг ёвузлик устидан ғалабаси, зулматнинг зиёдан мағлуб бўлиши, инсонларнинг ўзаро эҳтироми, руҳий оламга муҳаббат, миллатнинг ўз тарихига ҳурмати, миллатлар ўртасидаги тенглик ва бошқа шу каби барча инсонлар учун меъёр ҳисобланган инсоний тушунчалар ифода қилинади. Умумий комплимент хусусий комплиментларнинг ўзида бирлашишидан пайдо бўлади. Шу ўринда таъкидлаш керакки, муайян бир тилнинг хусусий комплименти иккинчи бир тилнинг комплименти бўлмаслиги мумкин

Аксар араб мамлакатларининг географик жиҳатдан жойлашинуви сахроликлар бўлгани учун ижтимоий-маиший ҳаётида туянинг аҳамияти катта, шунинг учун ҳам туяга алоҳида ҳурмат ва эҳтиром кўрсатишади, албатта, бу ҳурмат юқорида айтилгандек, ижтимоий, сиёсий, диний ва бошқа тамонлар билан асосланади туяга бўлган бундай ижтимоий эҳтиёж араб миллат ва мамлакатларида арабий хусусий комплиментни вужудга келтиради. **Туядек гўзалсиз** аёлларга нисбатан, **туядек виқорлисиз, туядек сабрлисиз** ва бошқ... Япония мамлакати географик-ареал жиҳатдан чор тарафи сувлик билан ўралгани ёки диний-сиёсий жиҳатдан сув ҳайвонлари билан боғлангани учун улар ҳаётида **илон (аждаҳо)** муқаддас ҳисобланади, уларнинг ўзаро мулоқот тарзида аждаҳо билан боғлиқ комплиментлар япон миллатининг ўзига хос хусусий комплименти ҳисобланади. **Аждаҳодек гўзалсиз, аждаҳодек ақллисиз...** Россия мамлакатининг географик жойлашуви совуқ, нам, ботқоқликлар кўп бўлгани учун шамоллаш (ревматизм)га қарши энг самарадор восита чўчка гўшти ва ёғи (сало) сабаб чўчка тушунчаси билан боғлиқ хусусий комплиментлар (менинг **чўққам, чўққачам, чўққа...**) кўп учрайди, ёки ўзбек миллатининг хусусий комплиментида қўй-қўзи билан боғлиқ маъновий сермахсул комплиментларнинг учраши ўзбек миллатининг ижтимоий-диний ҳаётида қўйнинг аҳамиятининг (тўйи, азаси, мулки...) катта эканлигидан далолат беради. “Қўйдек ювош”, “қўй кўз”, “қўчқор”, “қўзичоқ”, “жуфт қўзи” кабилар.

Хусусий комплиментларнинг яна бир хосланган тури мавжуд бўлиб, интилиш ва қизиқишлари бир касбий, лавозим, эътиқод жиҳатдан бир оила ёки оилавий тарзи бир, гендер ёки ёш жиҳатдан бир инсонларнинг ўзаро мулоқот шаклида (жаргон ёки окказионализм) ёки мажозий образларда намоён бўлади. Аниқ ичмайсизми? Кумуш опамнинг саломатлигига ҳам ичмайсизми

- Ха-ха-ха, нозик жойдан ушладимми?¹⁵

Немис тилида: “*Verehrter Herr, entschuldigen Sie, aber es kommt mir schwer an, die richtigen Worte für meinen Dank zu finden*”¹⁶.

Инсонийлик жамиятнинг энг кичик ва мукамал бутун қисми оила ҳисобланади. Инсоннинг камол топиши, инсоний тарбия олиши ва унинг нутқининг шаклланиши ҳам, ҳеч шубҳасиз, оилада, ота-она назоратида

¹⁵ Қодирий А. “Ўткан кунлар”. – Тошкент: “Шарқ”, 2014. – Б. 209.

¹⁶ Alfred Kubin. Die Andere Seite. Aufbau-Verlag Berlin und Weimar. 1971. – S. 26.

амалга ошади. Бу жараённинг асосий бўғинини, қайси миллат ёки элатга мансублигидан қатъий назар, ота-онанинг нутқий фаолияти, гапириш тарзи ташкил қилади. Ота-онанинг фарзанд тарбиясига бағишланган бундай хосланган нутқий фаолиятининг хушмуомалалик “қолипларида” бўлиши ҳеч кимга сир эмас.

Дунёда ҳеч бир миллат йўқки, ота-она ва фарзанди ўртасида ўзаро хушмуомалалик, ҳурмат, эҳтиром каби умумий комплимент бўлмаса. Дунёдаги миллатларнинг ота-она ва фарзанд умумий комплиментидан ҳар бир миллат ўзининг ота-она ва фарзанд хусусий комплиментини яратади. Шарқ миллатларида, хусусан, мусулмон миллатларида ота-она ва фарзанд ўртасидаги бундай ҳурмат-эҳтиром инсон вафотидан кейин ҳам давом этиши билан хусусийлик касб этади.

Комплимент турлари бир-биридан фарқланади. Масалан, йигитнинг севган қизига айтадиган комплиментлари, онанинг ўз фарзандини алқайдиган комплиментдан фарқланиши:

Уларни алоҳида-алоҳида таҳлилга тортамыз.

а) Йигит ва қиз ўртасидаги илиқ муносабатлар имконият даражасида комплиментларга асосланади. Масалан:

Ўзбек тилида: *Сиздай содда йигитни учратмаганман!*¹⁷

Немис тилида: *Wow, du bist echt hübsch!*¹⁸

Бу турдаги комплиментлар севишганлар, яъни йигит ва қиз ўртасидаги бўладиган нутқда, яъни интеракция пайтида содир этилади. Улар бу нутқ орқали бир-бирининг кўнглини кўтаради, бир-бирига бўлган оташин муҳаббатини намоён этади.

б) Эркак - аёл муносабатларига хос комплимент бирликлар. Нутқий мулоқотнинг комплимент асосига қурилишидан қатъий назар мулоқот ишироқчилари ўзаро фарқланиши юқори фаслларда айтилди. Эр (как)-аёл ёки бир оиланинг асосчилари эр-хотин ўртасидаги комплимент муносабати ҳам ўзига хос шаклга эга бўлади. Эр-хотин ўртасидаги комплимент муносабат, асосан, муҳаббат асосига қурилганлиги билан бошқа комплиментлардан фарқланади. Бу фарқлар ҳар бир оиланинг ижтимоий-маънавий келиб чиқиши, социал ҳаётдаги ўрни ва обрўи, оиладаги руҳий-психологик ҳолат билан боғлиқ бўлади. Эркак-аёл муносабатига оид комплиментнинг бундай тури муайян бир оила, унинг тимсолида муайян бир миллатнинг қиёфаси ва шу орқали муайян бир тилнинг функционал имконияти сўзловчи ва тингловчи ўртасидаги мурожаат, суҳбат, ахборот узатиш ёки оилавий-ҳаётий масалалар билан боғлиқ оддий тарзда, бадий тасвир воситаларисиз, тасдиқ, сўраш, рағбат маъноларида намоён бўлади.

– *Бундан ўн беш кунлар илгари биз бир Тошкандлик савдогар йигитни меҳмон қилган эдик, балки эсингдадир?*

– *Эсимда бор, Тўйбека махтаб қилган йигит.*

¹⁷ Абдуллаев А. Алушта эртаги. – Тошкент, 2006. – Б. 23.

¹⁸ <https://context.reverso.net>

– Ўлма хотин, – деди қутидор, – ана шу йигит учун келганлар. А.Қодирийнинг¹⁹ “Ўткан кунлар” асаридаги куйидаги Тўйбеканинг Тошкандлик савдогар йигит Отабекка берган таърифи бизнингча, комплиментга энг зўр мисол бўла олади.

Немис тилида: Schatzlein ich hab dich so lieb. Alles was ich sagen will ist Schatzlein ich hab dich so lieb²⁰.

с) Устоз-шогирд муносабатларига оид комплимент бирликлар. Бу типдаги комплимент бирликларда талабалар айрим ҳолларда устознинг ўзини мақтаб комплимент қилса, баъзилар эса уларнинг ишларини мақтаб комплимент қиладилар. Ушбу мисолда аспирант йигит Яхё ўз устози Бурҳоннинг янги яратган асари орқали ўзининг самимий талабалик фикрини комплиментлар орқали баён этмоқда.

*Яхё: Ҳа, албатта, албатта, кейин. Аммо, лекин асарингизнинг донгини жуда ҳам ошириб юбордим. Қаерга бормай, кимни кўрмай, мақтаганим мақтаган. Бу асар илм соҳасида янги бир олам, маърифат осмонида янги бир юлдуз, маданият бўстонида янги бир гул, дейман. Ишончим комилким, бу асарингиз ҳам ўзингиз каби бутун оламга тез тарқалади, устоз!*²¹

Немис талабасининг устозга айтган комплиментларидан:

*Ich erwarte von dir in Zukunft großen Erfolg, weil du schlau bist!*²²

д) Раҳбар-ходим муносабатига оид комплимент ифода воситалар. Раҳбар-ходим муносабатига оид комплимент иккига – расмий давралардаги раҳбар ходим муносабатига ва оддий сўзлашув доирасидаги раҳбар-ходим муносабтига бўлинади. Расмий давралардаги раҳбар-ходим муносабати сиқик ва сайқалланган бўлади, адабий тил ва расмий услуб меъёрларига амал қилган ҳолда амалга оширилади. Расмий давра вакиллариининг мазкур нутқий вазиятдаги иштироқи комплимент учун устувор ҳисобланади.

*“Du siehst heute toll aus!”*²³ – шу комплиментларни қўллайдди.

*Қиз: (рўпарага ўтириб) Соғлиқлар қалай, Маҳмуд ака! - деди комплимент қилиб. Бекмирзаев: (негадир қилт этиб ютинди-да) Раҳмат, яхши, - деди ва ичида бу энди даромад ...кўнгилга қаттиқ тегмай, хамирдан қил сузургандек иш битирмоқчи, деб ўйлади*²⁴.

Шийпон олдидаги ялангликда иккита “Волга” олдинма-кетин келиб тўхтади. Ундан биринчи бўлиб ёши олтмишларга бориб қолган, оппоқ юзли, бағбақаси галстугининг тугуни устидан тошиб чиққан, салобатли бир киши келиб тушди.

Оббо сен-эй, - деди меҳмон. – Зўр боласан-да.

Шогирдингизман-да, Ҳожу ака. – Расулбек ялтоқланиб йўл бошлади.

¹⁹ Қодирий А. “Ўткан кунлар”. – Тошкент: “Шарк”, 2014. – Б. 45.

²⁰ <https://context.reverso.net>

²¹ Аминов Н. “Қаҳ-қаҳа”. – Тошкент, 2017. –Б. 106-107.

²² <https://context.reverso.net>

²³ <https://www.dw.com/ru>

²⁴ Ахмад С. “Жимжитлик”. – Т.: Ўзбекистон, 2006. – Б. 42.

*Раҳбар-ходим ўртасида фақат ҳар бир томон ўз мақсадини кўзлаш учунгина эмас, балки раҳбар томонидан ходимни қўллаб-қувватлаш, рағбатлантириш мақсадида ҳам комплиментлар кенг қўланилади*²⁵.

Бундан асосий мақсад, ходимнинг ўзига бўлган ишончини кучайтириш ва шу орқали иш унумини орттириш кўзда тутилади. *Ориятингга балли, Эшмуҳаммад. Сендан жуда хурсандмиз.*

е) Меҳмондорчиликка оид комплимент бирликлар. Инсоният ижтимоий ҳаётида рўй бераётган ҳар қандай воқеа-ходиса, кашфиёт, ўзгариш, янгилаш тилда акс этади. Меҳмон, мезбон, меҳмондорчилик билан боғлиқ тушунчалар инсон ҳаётининг таркибий қисми бўлиб, мазкур ҳолатларда комплимент тушунчаси устувор саналади. Одамлар орасидаги фазилатлардан бири меҳмоннавозликдир. Бу меҳр-оқибат, дўстлик, қариндошлик туйғулари меваси ҳисобланади. Меҳмон келса, ким бўлишидан қабтӣ назар, уни иззат-икром, ёруғ юз, ширин сўз билан қарши олиш лозим. Ёзилган даструхон, чиройли суҳбат, нафақат сизга хурсандчилик бахш этади, балки оилалардаги фарзандларимиз қувончига қувонч қўшади, қариндош-уруғчилик, дўстлик ришталарини мустаҳкамлайди. *Меҳмон – а тойи Худо дейди халқимиз азалдан.* Бу ҳолатни меҳмонга нисбатан муносабатини ифодалайди. Немис халқи маданиятида меҳмон кутганда қуйидаги комплиментларни қўллайди. *Willkommen in unserer Zuhause, damit Sie sich wie zu Hause fühlen!*²⁶

ё) Совчиларга хос комплимент

Совчиларга хос комплимент тушунчаси хусусий комплимент турига хос бўлиб, ҳар миллатнинг ўзига хос тарихий-тадрижий тараққиёти асосида шаклланган менталитетини ифодалайди. “*Қулчиликка келямиз*”, “*Эшигингизни супиргани келямиз*”, “*Зухромизни излаб келямиз*”, “*Ширинимиз шу ерда экан*”, “*Сизларнинг чиройли гулларингиз бор экан*”, “*бизда булбул бор*”, “*қизли уй қарвон сарой...*” бу каби ўзбек халқининг такрорланмас комплиментлари мавжуддир. Немис халқи маданиятида, одатда эркаклар совчиликка келишиб, “*Wir schenken dir ein großes rotes Fettvieh und ein schönes Haus*”²⁷ – деб комплиментлар қўллашаркан.

ХУЛОСА

Ҳозирги замон жаҳон тиллари интеграцияси, ҳорижий тил муаммоларини она тили масалалари билан боғлаб ўрганиш, уларни умумтаҳлил қилишни талаб этмоқда. Морфологик структураси турлича бўлган немис ва ўзбек тилларида комплимент концептининг ўрни ва унинг моҳиятини белгилаш, ифода воситалари, қай тарзда намоён бўлиш усуллари ва бу воситаларнинг тил сатҳ бирликлари тизимида тутган ўрнини белгилаш мавзу ёритилишининг асосини ташкил этди. Тадқиқот жараёнида

²⁵ Усмонов Ў. “Номус”. – Тошкент: Ўқитувчи. – Б. 39.

²⁶ <https://www.dw.com/ru>

²⁷ <https://www.dw.com/ru>

комплимент бирликларининг моҳияти, нутқий вазият тақозоси билан функционаллашуви, хосланиши ва уларнинг лисоний жараён омилларини таҳлил қилиш, комплимент сўзларнинг функционал гуруҳларини аниқлаш ва ҳар бир гуруҳни тавсифлаш, ўзбек ва немис тилларидаги комплимент бирликларни шакллантирувчи фонетик-фонологик, лексик-семиологик, морфемик-морфологик, синтактик-семантик, лингвопрагматик-лингвокультурологик воситаларини таснифлаш масалаларига тўхталиб ўтилди.

Комплимент бирликлар инсон нутқий фаолияти билан чамбарчас боғлиқ ва бу сўзларни нутқий вазиятсиз тасаввур қилиш кийин. Аслида, маълум сўзларнинг ифодаси сифатида шаклланган барча тил воситаларини нутқда бажарган вазифалари билан боғлайдилар. Шундай ҳолатда ҳар бир воқелик ифода воситаларининг тизимида тутган ўрнини, унинг мавқеини ва қандай мақсадни кўзлаб ишлатилаётганини аниқ тасаввур қилиш мумкин.

Тадқиқотимиз ҳам шу йўналиш доирасида бўлиб, унда комплимент маъно қуршовидаги тил бирликларини модаллик категорияси сифатида илмий таҳлил қилиш, комплимент концептининг ўзбек ва немис тилларида қандай лисоний ифода воситалари билан қўлланиш даражаси аниқланди.

Комплимент бирликлар тил тизимида ўз ўрнига эга бўлган ва асрлар оша шаклланиб келган ҳамда муайян мазмуний шаклга кирган лисоний бирликлардир. Комплимент бирликлар тилшуносликда ўзига хос лингво-семантик, прагматик, лингвокультурологик хусусиятларга эга бўлган алоҳида воқелик сифатида эътироф этилади.

Морфологик ва генеологик структураси турлича бўлган ўзбек ва немис тилларида комплимент концептининг ифода воситалари қай тарзда намоён бўлишини илмий таҳлилдан ўтказиш орқали комплимент мазмун қуршови доирасидаги тил бирликларини алоҳида-алоҳида восита сифатида талқин этилди. Қурилиши жиҳатидан турлича бўлган тил манбаларининг тадқиқот объекти қилиб олишнинг сабаби шундаки, комплимент концепти аслида универсаллик касб этса-да, муқобиллик жараёнида бир тилдан иккинчи бир тилга трансформацияланиб, муайян тил семантик-структурасига хосланади. Муайян бир тилдаги комплимент тушунчаси иккинчи бир тил муқобил трансформациясида прагматик тушунча касб этади.

1. Комплиментни вужудга келтираётган мулоқот иштирокчилари ёш, жинс, миллат, касб, лавозим, эътиқод жиҳатдан бир ёки тенг эмас бўлиши мумкин, лекин инсоний тафаккур жиҳатдан тенг бўлиши керак, шундагина комплиментни вужудга келтириш ва уни қабул қила олиш мажбуриятини бажара олади.

2. Мулоқотнинг комплимент шакли бадиий асар, табрик, тўйхат, газета мақола, кичик шеър, яхши бир гап, фикр ёки гап мазмунидаги тил бирлигидан иборат хабар-дарак, илтимос-ялиниш, сўров-истак, ёлвориш бўлиши мумкин.

3. Нутқий мулоқотда вужудга келаётган комплиментни структур-семантик ва функционал жиҳатдан қуйидаги гуруҳларга ажратиш мумкин:

- адресат интенциясининг даражасига кўра;
- одоб-этикет меъёрлари мувофиқлигига кўра;
- пропозитив ва пресуппозитив ифодасига кўра;
- ифода мақсадининг самимий ва носамимийлигига кўра;
- миллий менталитет ифодасига кўра;
- профессионализм ифодасига кўра.

4. Комплимент бирликлар ва унга нисбатан изҳор этилаётган муносабатда мулоқот иштирокчиларининг ижтимоий мақоми, улар бажараётган ижтимоий функционал жиҳатлар ҳисобга олинади. Бу қаторда вазият контексти муҳим бўлиб, бунда комплиментлар изҳор қилинаётган вақт (замон) ва жой (макон) етакчи ўрин тутаяди. Булардан ташқари, танишлилик даражаси, расмий, норасмийлик сифатлари ижтимоий меъёрлар каби қоидалар ҳам аҳамият касб этади.

5. Нутқий мулоқотнинг марказий элементи хушмуомалалик ҳисобланиб, умумий ва хусусийга бўлинади. Умумийда умумбашарий жиҳатлар, хусусийда миллий (муайян миллат)га хос ва ўзаро фарқли жиҳатлар назарда тутилади. Умумий комплимент назарий, хусусий комплимент практик базага асосланади. Умумий комплимент сиёсий, маънавий, диний, касбий, ишқий каби тушунчаларда бирлашади, хусусий комплимент раҳбар-ходим, устоз-шогирд, ота-она – фарзанд, эр-хотин, қариндошчилик, урф-одат (тўй-аза), меҳмон (турист), болани эркалаш, хотира, миллий қадрият каби тушунчаларга хосланади.

6. Нутқий мулоқотда комплимент бадиий нутқда, бадиий тасвир воситалари ёрдамида поэтик тафаккур призмасида қўлланилади. Бунда бадиий санъат элементлари (ўхшатиш, лутф, оксюморон, муболаға...), кўчма маъноли сўзлар, окказионал номлаш, табу, эвфемизм, жаргон элементлари қўлланилади.

7. Муайян нутқий вазият учун танланган комплимент мазкур вазият ва нутққа қаратилган шахс (нарса, воқеа, жонзот...) учун мослиги, ифодавий ва мазмунан шаклланганлиги, шубҳасизлигини тасдиқлаш учун мақол-матал, ибора, турғун бирикмалар қўлланилади.

8. Мулоқот иштирокчиларининг комплиментни вужудга келтириш фоизи сўзловчида кўпроқ, тингловчида озроқ, аталганлик тингловчида кўпроқ, сўзловчида озроқ, комплиментга муносабат билдириш (реакция бериш) мазкур тилнинг лисоний меъёрлари билан амалга оширилади, нутқий вазият ва унинг самарадорлиги учун сўзловчи ҳам тингловчи ҳам бирдек масъул ҳисобланади.

9. Комплиментни қабул қилувчи тингловчи нутқий вазият тақозоси билан комплиментга жавобан паралингвистик воситалардан – қўл, бош, тана аъзолари ҳаракатидан, ундов, тақлид, товушлардан, сукут сақлаш, ерга қараш, табассум қилиш ёки шунга ўхшаш воситалардан фойдаланиши мумкин.

10. Немис ва ўзбек тилларидаги комплиментлар структур нуктаи назардан монолексем ҳамда полилексем бирликлар орқали ифодаланиб

умумий хусусиятга эга бўлиши билан бирга бир қатор миллий хусусиятларга эга эканлиги ўз исботини топди.

Комплимент тушунчаси тил ва тафаккур муносабатларининг таркибий қисми сифатида тилнинг коммуникатив функцияси ҳақидаги илмий-назарий тушунчаларни ривожлантиришга, ҳар бир воқелик ифода воситаларининг тил тизимида тутган ўрнини, унинг мавқеини белгилашга ва қандай мақсадни кўзлаб ишлатилаётганини аниқ тасаввур қилишга хизмат қилади. Комплимент тушунчаси инсоннинг лисоний фаолияти билан чамбарчас боғлиқ ва бу тушунчанинг реаллашувини конкрет нутқий вазиятсиз тасаввур қилиш қийин.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREE
PhD.03/30.12.2019.FIL.60.02 AT ANDIJAN STATE UNIVERSITY**

ANDIJAN STATE UNIVERSITY

QODIROVA NARGIZAHON MUHTAROVNA

**EXPRESSION OF THE CONCEPT OF COMPLIMENT IN
GERMAN AND UZBEK LANGUAGES**

10.00.06 – Comparative literature, comparative linguistics, translation studies

ABSTRACT

of dissertation of the doctor of philosophy (PhD) on philological sciences

Andijan – 2022

The theme of the dissertation of the Doctor of Philosophy (PhD) in philological sciences was registered in the Higher Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under the number B2021.2.PhD/Fil1813.

The dissertation was completed at Andijan State University.

The abstract of the dissertation is available in three languages (Uzbek, English, Russian (resume)) on the website of the Academic Council (www.uzswlu.uz) and on the information and educational portal "ZiyoNet" (www.ziynet.uz).

Scientific supervisor:	Umarxodjayev Muxtar Ishanxodjayevich Doctor of Philological Sciences, Professor
Official opponents:	Yaqubov Jamoliddin Abduvalievich Doctor of Philological Sciences, Professor Qahhorov Kobiljon Shuhrat o'g'li Doctor of philosophy in philology
Leading organization:	Kokand State Pedagogical Institute

The defense of the dissertation will take place "____" _____2022 at _____ at the meeting of the Scientific Council PhD.03 / 30.12.2019.Fil.60.02 at Andijan State University (Address: 129, University street, Andijan city; Tel.: 0 (374) 223-88-14, fax: 0 (374) 223-88-30, e-mail: agsu_info@edu.uz).

The dissertation is available at the Information Resource Center of Andijan State University (registered under number ____). Address: 170100, Andijan city, University street, 129. Tel.: 0 (374) 223-88-14, fax: 0 (374) 223-88-30

The abstract of the dissertation was distributed on "____" _____2022.
(Register Protocol No ____ dated "____" _____2022)

Sh.H. Shahabiddinova
Chairman of the Academic Council for
Awarding Academic Degree, Doctor of
Philological Science, Professor

F.F. Usmanov
Secretary of the Academic Council for
Awarding Academic Degree, PhD

D.M. Khoshimova
Chairman of the Scientific Seminar under
the Academic Council for Awarding
Academic Degree, Doctor of Philological
Science, Docent

INTRODUCTION (Doctor of Philosophy (PhD) abstract of the PhD thesis)

Relevance and necessity of the dissertation topic. In world linguistics, the scope of research aimed at studying language units in relation to the human factor is increasing. In particular, in modern linguistics it is important to study the expression of the concept of "Compliment" in German and Uzbek, which is one of the main means of communicating the linguistic naming of events in reality. At the same time, it is theoretically and practically important to prove the formation of paradigmatic and syntagmatic relations in a particular field system, and to study the linguistic phenomenon that occurs in the context of this coherence.

The economic, political, domestic, spiritual processes and innovations taking place in social life are, first of all, reflected in the vocabulary of the language. As a result, our language is enriched with new concepts and linguistic units that express them. It is an undeniable fact that in such processes the center of speech communication between people is directly related to human politeness based on speech norms.

The need to increase the effectiveness of the ongoing reforms in the spiritual sphere in our country requires raising the work in this direction to a qualitatively new level. The tools that make up the concept of politeness and compliment between people are also an integral part of human speech activity and it is natural that there is a growing interest in studying its place in the communication process. The fact that human interactions occur in their verbal communication, and that communication seems to have been left out of the theoretical study of concepts such as mutual equality, tolerance, tolerance, and politeness. Indeed, in today's era of globalization, it is natural that every nation, every independent state gives priority to the preservation and development of its own national interests, in this regard, first of all, the preservation and development of its culture, ancient values, mother tongue¹. In carrying out this general task, the problem of determining whether the concept of compliment is expressed through verbal and nonverbal methods is waiting to be resolved.

This research work serves to a certain extent carrying out the decree No. PF-4732 dated June 12, 2015 "On measures to further improve the system of retraining and advanced training of managers and teachers of higher education institutions", Decree PF-4794, dated May 13, 2016, "On the establishment of the Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi", Decree No. PF-4947 of February 7, 2017 "On the Action Strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan", Decree No. PQ-1875 of December 10, 2010 "On further improving the system of teaching foreign languages", Decree No. PQ-2909 of April 20, 2017 "On measures for further development of the higher education system" of the President of the Republic of Uzbekistan as well as in implementating the tasks set out in other regulations related to this activity.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 21.10.2019 йилдаги ПФ-5850-сон <https://lex.uz/docs/4561730>

Correspondence of the research to the priorities of the development of science and technology of the Republic. The dissertation was completed in accordance with the priorities of the development of science and technology 1. "Formation of a system of innovative ideas and ways to implement them in the social, legal, economic, cultural, spiritual and educational development of an informed society and a democratic state."

The degree to which the problem has been studied. A lot of research has been done to study the essence of the concept of "compliment" in world linguistics. For the first time in European linguistics, E. Hoffman, Cohen, Holmes, Schmidt, Banachi, M. Grain, J. Thomas, G. Leach, P. Grace, A. Based on the research of Vierzbika, J. Martin, B. Fraser, R. Watz, later Russian and Uzbek linguistics also contributed to this phenomenon. In these areas of linguistics we can cite the examples of scientific research of linguists, mainly G.S. Shur, N.S. Valgina, A. Vezhbitskaya, V.V. Babaytseva, I.V. Kolegaeva, V. Leontyev, M. Grain².

The social essence of dialogue in the context of dialogic speech is clearly reflected in the works of Uzbek linguists M.Umarkhodjaev³, A.Nurmonov⁴, A.Nurmonov⁵, Sh.Iskandarova⁶, N.Mahmudov⁷, J.Yakubov⁸, Sh.Rahmatullaev⁹, S.Muminov¹⁰.

The first research on the units of verbal communication began in the early twentieth century, and this issue is still one of the most topical issues. Robin Lakoff of California first coined the term "flattery" in Europe, while S. Levinson, a British scholar, introduced the universal form of spoken communication.

There is research in Uzbek linguistics on the concept of "Flattery". In particular, although research was conducted in the scientific work of Doctor of Philology (RhD) H.K. Turdieva on "Linguopragmatic study of speech etiquette

² Goffman E. International ritual: Die Logik der Höflichkeit: oder auf Ihre p's und q's achten // Papers vom Neunten Regionaltreffen der Chicago Linguistic Society, 1973. – S. 292-305.; Grice P. Studien zum Weg der Worte. – Cambridge: Harvard University Press, 1989.; Wierzbicka A. Unterschiedliche Kulturen, unterschiedliche Sprachen, unterschiedliche Sprechakte: Polnisch vs. Englisch // Journal of Pragmatics, 1985. № 9. – S. 145-178.; Fraser B. Perspectives on Politeness // Journal of Pragmatics, 1990. № 14. – S. 219-236.; Thomas J. Interkulturelles pragmatisches Versagen. – Kalifornien: Angewandte Linguistik, 1983. № 4(2). – S. 112.; Brown P., Levinson S. Universals im Sprachgebrauch: Höflichkeitsphänomene. – London, 1978.; Lachenicht Lance G. Erschwerende Sprache. Eine Studie über beleidigende und beleidigende Sprache//Papers in Linguistics: International Journal in Human Communication, 1980. № 13(4). – S. 607–687. Oatey H. Kulturell gesprochen: Kultur-, Kommunikations- und Höflichkeitstheorie. // Kontinuum. – London, 2008. – №. 2. – S. 20-27.; Watts R. J. Höflichkeit: Schlüsselthemen der Soziolinguistik, repr. Hrsg. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – S. 36-38.; Ide S. Formale Formen und Unterscheidung: Zwei vernachlässigte Aspekte der Linguistik Höflichkeit // Mehrsprachig. – Sydney, 1989. № 8(2/3). – S. 223-248.; Mao L. Jenseits der Höflichkeitstheorie: Face' revisited and erneuert // Journal of Pragmatics, 1994. № 21. – S. 451-486.; Joos M. Die fünf Uhren. Bloomington: Indiana University Research Center, 1962.

³ Умархўжаев М.Э. “Қизил китоб”га тушмас туйғулар: комусий луғат. – Тошкент: Академнашр, 2019. – Б. 114.

⁴ Нурмонов А. Танланган асарлар. III жилдлик. I жилд. – Тошкент: Академнашр, 2012. – Б. 133.

⁵ Сафаров Ш. Когнитив тилшунослик. – Жиззах: Сангзор, 2006. – Б. 19.

⁶ Искандарова Ш. Лексикани мазмуний майдон асосида ўрганиш муаммолари. – Тошкент: Фан, 1998. – Б. 9.

⁷ Маҳмудов Н. Ўзбек тили халқ руҳининг кўзгуси // “Соғлом авлод учун”. – Тошкент. 2016, 9-сон. – Б. 37.

⁸ Якубов Ж.А. Модаллик категориясининг мантик ва тилда ифодаланиш хусусиятлари: Фил.фан.номз.дисс. автореф. – Тошкент, 2005. – Б. 5.

⁹ Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик луғати. – Тошкент: Ўқитувчи, 1978. – Б. 5-6.

¹⁰ Мўминов С.М. Ўзбек мулоқот хулқининг ижтимоий-лисоний хусусиятлари: Филол.фан.номз.дисс. автореф. – Тошкент, 2000. – Б. 24.

units", the cognitive, pragmatic, and lingvoculturological aspects of the term compliment have not been comprehensively studied in the comparative plan listed above and in foreign studies.

Relationship of the research with the research plans of the higher education institution where the dissertation was completed.

The dissertation was completed in accordance with the plan of research work of Andijan State University in the field of "Comparative Literature, Comparative Linguistics and Translation Studies".

The aim of the research is to reveal the lingvopragmatic and lingvoculturological aspects of the concept of compliment linguistic units of expression.

The tasks of the research:

Study of compliment words in linguistics in scientific and theoretical aspects, identification and analysis of their properties and alternatives;

to study the phonological, lexical, morphological, syntactic and semantic-stylistic characteristics of the means of language and speech that make up the semantic field of compliment;

to carry out pragmatic and lingvoculturological study of the concept of compliment in German and Uzbek, in particular, the speech forms such as kindness, compliment, compliment, kindness, courtesy, kindness, praise, treatment, congratulations;

interpreting the attitudes of the German and Uzbek peoples to the units of verbal communication and classifying them by age; to achieve practical results such as surveys and scene observation in German-Uzbek.

The object of research is the phonetic-phonological, lexical-simiological, morphemic-morphological, syntactic-stylistic, semantic-pragmatic, lingvoculturological means and their linguistic features that make up the semantic field of compliment.

The subject of the research is the linguistic, communicative-pragmatic and national-cultural nature of the verbalizers of the concept of compliment.

The research methods. Methods of description, classification, comparison and component analysis were used in the dissertation.

The scientific novelty of the research is:

compliment units in German on the basis of historical and cultural features of the nation, it is proved that compliments are used more in German linguistics than in Uzbek;

the social and national pragmatic features of the types of compliments in German and Uzbek, such as courtesy, compliment, kindness, appreciation, praise, congratulations;

The fact that compliments in German and Uzbek are structurally expressed by monolexem and polylexem units has one thing in common: the lack of compliments in Uzbek male-female relations is a unique feature;

universal, unique, and structurally allomorphic and isomorphic aspects of compliment words, such as courtesy, flattery, and compliment, have been identified, and methods of use in two languages have been identified.

Practical results of the research.

The scientific and theoretical aspects of compliment word units have been interpreted through existing concepts in German and Uzbek linguistics, proving the crucial role of social relations in the formation of specific linvopragmatic and linvoculturological features of the means of semantic field "compliment" in German and Uzbek languages.

The reliability of research results is determined by the fact that scientific data is based on reliable sources, scientific results are compared using different methods of analysis, theoretical ideas and conclusions are put into practice.

Scientific and practical significance of the research results. Taking into account the specific aspects of the language of the nation, the scientific significance of the results of the research is explained by its wide availability in conducting research on pragmalinguistics, sociolinguistics, linoculturology through compliment units, scientific materials, theoretical conclusions and theoretical conclusions in writing monographs, textbooks and manuals for universities and lyceums.

Practical significance of the research results. The results of the research will serve as a material for theoretical and practical training in foreign languages at the faculties of "Modern German literary language", "Intercultural communication in teaching foreign languages", "Vocabulary and stylistics of German", "Theory and practice of translation". It serves as a material for teaching theoretical and practical disciplines and special courses, such as "General Linguistics", "Text Linguistics" and "Cognitive Linguistics", "Comparative Linguistic and Cultural Linguistics".

The implementation of the research results. Based on the study of the concept of compliment in German and Uzbek:

German compliment units based on the historical and cultural characteristics of the nation, conclusions on the ratio of compliments to the Uzbek language in German linguistics were used in the organization of the educational process in the module "The Communication Skills" of the New Time University Foundation Course (New Time University Foundation Course Reference No. 805 dated September 11, 2021). The resulting curriculum and teaching materials directly served to increase students' knowledge of the importance of the integration of pragmatic and communicative linguistic modules, the features of compliment verbalizers in text composition, discursive classification of text;

from the scientific and theoretical conclusions on the social and national pragmatic features of the types of compliments in German and Uzbek, such as courtesy, compliment, kindness, congratulations implemented at the university in 2017-2018 within the framework of state scientific and technical programs OT-A1-53 "Writing translation" created in the framework of the practical project "Creation and publication of the textbook "Translation in Use" for the Faculty of Theory and Practice of Translation" was used in the development of a textbook for first-year students (Reference No. 03-731 of the Uzbek State University of World Languages dated September 30, 2021).

As a result, the expression of compliment semantics, cognitive and functional-pragmatic factors in the understanding of compliment-related lexemes are revealed;

Compliments in German and Uzbek are structurally represented by monolexem and polylexem units, from analytical opinions and theoretical conclusions about the specificity of such words in two languages were used in the preparation of radio broadcasts National Television and Radio Company of Uzbekistan DM Uzbekistan TV and Radio Channel "Cultural and educational-artistic broadcasts", "Education and Development", "Children and us" (Information of the Television and Radio Company of Uzbekistan No. 04-25-1478 dated September 13, 2021).

Approbation of research results. The results of the research were discussed at 2 international and 5 national scientific-practical conferences.

Publication of the research results. 12 scientific papers on the topic of the dissertation were published. 5 of them are scientific articles, including 3 doctoral dissertations of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan were reflexed in scientific publications recommended for publication of the main scientific results and 2 in foreign journals and 10 theses.

The structure and scope of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, three chapters, a conclusion, applications and a list of references. The volume of the dissertation is 132 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introduction is based on the relevance and necessity of the research topic, the level of study of the problem, the aim and the tasks of the work, the object and subject of research are determined, research methods, scientific novelty and practical results of the dissertation are described, the reliability of the results obtained, scientific and practical significance are elucidated, information on the implementation and publication of the research results, the structure and scope of the dissertation is given in the Introduction.

The first chapter of the dissertation entitled «**The role of the concept of compliment in the language system**» represents the conceptual field of compliment units and the features of its realization in speech, their similarities and differences, the appearance of words expressing the concept of compliment in linguistics through language levels in the semantic field, the functionality of the concept of complement and the example of Uzbek languages.

It is well known that although the study of the nature of the **concept** is considered a primary task in cognitive linguistics, there is no leading definition of this term based on a particular idea in modern linguistics. *Linguistic conceptology* uses the concept of concept as units of national cognitive consciousness modeled using linguistic means and descriptions of the national conceptsphere.

Human cognitive activity is based on the understanding of concepts, grouping on the basis of similarities and differences of different objects. Hence, the formation of concepts is related to the perception of the world, the perceptions of

the universe. Language speakers are the owners of a conceptual system within a specific national-cultural context. Concepts are mental (spiritual-moral) essence in nature. Each concept combines very important knowledge about the universe for man, and the system of concepts creates an image of the universe, which reflects man's understanding of reality, and on the basis of which man thinks about the universe.

Among the problems posed by cognitive linguistics, the **typology of concepts** is one of the main theoretical issues. The rapid development of cognitive linguistics, the understanding of concept and typology of concepts, the term "umbrella", which combines different mental phenomena to understand what a concept is, and its task is to systematize knowledge in the human mind.

It was unanimously confirmed that concepts are units of thought. A.P. Babushkin distinguishes concepts *mental images, schemes, hyperonyms, frames, insights, scenarios, kaleidoscopic concepts*. N.N. Boldyrev classifies the concept *as clear emotional images, imaginations, schemes, concepts, prototypes, frames, scenarios or scripts, gestalts*. S.G. Vorkachev divides into high-level (duty, happiness, love, conscience) and simple concepts, and so on. This means that concepts can be classified on different grounds.

Z.D. Popova and I.A. Sternin's classification of concept types is characteristic.

Imagination is a generalized emotional-visual representation of an object or event. Imaginary concepts are objectified in lexical units (e.g., *the swallow is a sharp-winged, agile, and fast-flying migratory bird*).

Scheme is a category of concepts generalized in an abstract graphic or contour scheme, a slightly weakened symbolic hyperonym. A scheme is an intermediate type of intermediate concept between an imaginary type of concept, a certain stage in the development of abstraction (e.g., *a schematic image of a human being consisting of the head, body part, arms and legs*).

Notion/idea is a concept that reflects the most general, important features of an object or event, the result of their rational reflection and understanding (e.g., a square is an equilateral rectangle).

Frame is a multi-component concept, a volumetric representation of a model knowledge of an object or event, some kind of sum (e.g., *a store, a restaurant, a movie, a hospital*) where the integrity of the components is assumed.

Script is a sequence of several episodes that occur over a period of time; these are stereotypical episodes with signs of movement and development (e.g., *a stadium-frame, going to a stadium, showing something in a stadium, repairing a stadium, etc.*).

Gestalt (a term coined by the Austrian art critic H. Ehrenfels in the late 19th century) is a complex, holistic functional thinking structure that regulates various individual phenomena in the mind; an integral symbol that combines emotional and rational elements, summarizing the dynamic and static aspects of the object or event being reflected (e.g., *turn, play, pain, love, destiny, etc.*).¹¹

¹¹ Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – Москва, АСТ: «Восток-Запад», 2007. – С. 82-84.

There are also types of classifications such as universal and national concepts, social groups (age, gender, professional) and individual concepts, explicit and abstract concepts. In general, concepts form a conceptual system and represent the world in the human mind, while language units encode the content of this system..

A **compliment** is an expression of one's attitude by endorsing or enjoying someone's action or opinion with words or actions, asking someone for advice and opinion, or imitating them.

In linguistics, the concept of 'field' has emerged as an intuitive reflection of a structural-functional approach to language phenomena that is inseparable from the analysis of group phenomena and at the same time considered as a systemic or simply group at different stages. In modern linguistics, the field method can be implemented not only as a lexical field, but also as a conceptual field, lexical-semantic field, functional-semantic field, syntactic field, etc., depending on the objectives of the study¹².

Based on this, it can be noted that the semantic field exists as a structural subsystem of language, its units exist due to a set of additional values and a hierarchy of values that determine the position of one field relative to another. The lexical richness of any language is a structural whole, in which each word occupies a certain place due to its semantic structure and connection with other words.

The main purpose of the semantic field is, first of all, to accurately linguistically reflect a particular area of units concretized by the conceptual content of their components, i.e. to describe the lexical structure of language, individual meanings are generalized to a set of basic concepts defining the lexical structure of language.

The functional-semantic field of a compliment is a general semantic sign, as well as a systematic set of language units (lexical, derivational, morphological and syntactic) that are distinguished on the basis of the unity of their semantic and functional properties.

At the center of the compliment field are abstract nouns, adjectives, as well as affixes that express the meaning of "limit", word groups are mainly adjectives, forms of forms, for which the sign "compliment" dominates.

A study of compliment indicators in the text showed that compliments are phonetic, morphemic, word-formation, lexical, phraseological, grammatical (morphological and syntactic), and appear in the text. The appearance of compliments was carried out using appropriate means, the analysis of which allowed to identify the following types: *graphic indicators, morpheme indicators, lexical-semantic indicators, phraseological indicators, grammatical indicators, morphological and syntactic indicators.*

The expression of the compliment in the cross section is as follows:

1. When speech is performed with phonetic level units of compliment in speech communication **on the basis of phonetic-phonological means**, the pronunciation forms of speech sounds, the method of articulation are selected and the speech sounds are given charm.

¹² Базаров О. Ўзбек тилида даражаланиш: Фил.фан.докт.дисс.автореф. – Тошкент, 1997. – Б. 43.

In German: *Ihr gooldnes Geschmeide blitzet
Sie kammt ihr gooldenes Haar.*

In Uzbek: *МА333А қиласиз! Исссиққина! РОООСА...*

2. Lexical-semiological. The concept of compliment is undoubtedly realized through lexical means (lexemes) that are the central element of language. Lexical means include, in addition to words with independent meanings, methodological (artistic, scientific, formal) characterization of auxiliary, exclamation, imitation, modal, dialect, history, professional, religious and other words.

In German: *Bar oder Barchen, qwein, konig;*

In Uzbek: *мулла, қори, шер, шайхзода;*

3. Phrasemic-phraseological. Communicative expressions are expressions used in ordinary life. You look so beautiful today. Du siehst heute so schön aus.

4. Morphemic-morphological. When a compliment is expressed through morphological level units, word groups can be interchanged for the purpose of naming or renaming, which is important for the speech situation. For example, substantivization of adjective (red), number (first), diamond (that, that) instead of a noun phrase. When the morphological principle is applied in a broad sense, the addition of root units (bases) not only to affixes, but also to any other grammatical elements, including auxiliary words, is taken into account.

Possessives, belonging (-*ники,-нинг,-s*), limit (-*га - -гача, bis*), comparison (-*ча –дек,-chen,-lein*) smile (-*дек - -симон, -chen*), together with case, auxiliary words (-*га, тамон,-durch, -gegen, -да билан mit –ни ҳақида, uber*), degrees of comparison of adjectives (*жуда, ниҳоятда, энг, ам, besten*), indicators of the meaning of numerals (*икки, zwei, иккинчи, zweite, иккита, zwei*), the meaning of pronouns (*сен, -сиз, du, sie, ўша- ўшал, dort, ана, мана, diese, yener, ҳеч – сира, nie, niemaks*), elements of the grammatical category of the verb (*замон, нисбат, майл, шахс-сон*) or with functional forms of the verb (-*диган ,en,-t,- ётган,-nde-ар, war-япти, -en*), exclamation (*ох-эх, Oh, wow, воҳ, о*), interjection (*тақ-нақ, tik-tak,*) modality (*дастлаб, anfangs, ҳақиқатда, in der tat, аслида, eigentlich*) are also interchanged.

5. Syntactic-semantic. Syntax (derived from the Greek word *suntaxis*, meaning to glue together) is the syntactic level, which is the highest level of the language system, and the doctrine of that level. A word combination, on the other hand, is a grammatical and semantic combination of two independent words that reflect a specific relationship between an object and an event in existence.

The concept of structural similarity of languages is relative, and although German and Uzbek languages are not structurally similar, they have structurally different characteristics.

All types of language similarity are divided into two poles: the first pole contains languages that have nothing in common in terms of genetics, structure and area, and the second pole contains dialects that are genetically, structurally and areally similar, but belong to the same language.

In German: *Dein Kleid steht dir echt gut.*

In Uzbek: *Келишган қадду қомастига кўз тегмасин.*

Compliment in Uzbek denotes turn; to do grace, to pay attention, to bless. For example, attention, generosity, attention, gratitude, good attitude towards a

person. Now you can rest a little, - he complimented. N.Aminov. A serious mistake.

Шунча эътибор, шунча илтифотга қарамай, Нури зериккан каби хомуш ўтирди. (Ойбек, Танланган асарлар).

Courtesy. Blessed, kind, who compliments a person. Please be courteous towards the person, who is courteous to you. Y.Muqimov, Compliments ... a humble person correctly accepts compliments and praises addressed to him. From the newspaper.

Polite. (good+communication) 1. behavior, pleasant speech behavior; kind Indeed, the first time Lali had seen such a polite young man, it was heartwarming! D.Nuriy, The Pillar of Heaven. It is good that the leader is polite and cultured: F.Musajonov, Benevolence.

Flatter - greeting with someone; pleasant word; flattering, praise). To serve someone with greed, to be polite, to praise, etc .: flattery, laziness. The khan is ruined by flattery. Proverb. Like some leaders, Bashirjon liked flattery. "Youth".

To flatter 1) to treat with flattery, to be lazy. -If a woman starts flattering her husband, she has sinned. S. Siyoev, Horsewoman;

2) expressing the words with pleasure “дўст” (friend), “барака топ” (welldone), “қурбонингиз бўлай” to someone. The cheerful guys were flattering the dancer, shouting. P.Tursin.Teacher.

Flatterer. Complimenting someone; flatterer. An ignorant person scratches his head, a flatterer talks much. Proverb. You were hindered by other people, otherwise you would have beaten such flatterers and ruined them. A.Qahhor. Hypocrite.

Flattering – flattering someone. To speak with flatter. When Olakhoja saw Elmurod, he would begin to speak flatteringly. P.Tursun, Teacher.

Favour - politeness, grace; good breeding, decency.

1. Kindness, grace nobility. Until when shall we be kind to the strangers? Muqimiy. They kept silence for a while as if they were embarrassed of this kindness. (O. Yokubov, The old world)

2. Benevolence. Compliment. set your eyes on me with benevolence, please, careless one. Uvaysiy. ... Eshan kindly invited me to his cabin. G.Ghulam, Bad bola.

To be benevolent An example of the benevolence of the great Alisher, with how much pain you learned to read. A.Oripov.

2) to make a joke. Mutrib said jokingly:- Why don't you screw Matyusuf's ear, Ruzimboy!- They laughed. S.Siyoev, Light. His mother's kind words enhanced Bobur's enjoyment of the room. P. Kadyrov, Starry Nights.

Kindness- being together, not getting apart; following each other; strictness. A kindness, a compliment, an offer to please someone. To serve a guest kindly.

To be kind [Hatamova] He invited guests to the cabinet with a feminine courtesy and sweet kindness. A.Qahhor, Picture.

[Tulkinjon] he began to use all his skill to win the girl's heart with compliments and courtesies. F.Musajonov, Huriy. They werenot even kind for the sake of reason. M.Khayrullaev, Soul.

To praise. to speak of the good, to show the good sides, to speak showing someone's good qualities. To praise oneself. To praise a student. [Oftoboyim:] Praising him as a handsome young man, a smart young man, Toybeka enjoyed laughing, who was he? A.Kadiriy, The Past Days. The bakers ... sometimes bring their baskets under your nose and praise their bread by shaking them. M.Ismaili, from the work Fergana until dawn

Gratitude- 1. A word expressing gratitude; thanks, I'm grateful. Care a thousand times for your help. Don't be afraid, haji ... When I go to Kokand, my first task should be to save your son. - Thanks, minister. A.Qodiriy, The Past days.

Bowing. Putting one's hand on chest, to express gratitude, to bow. Hasan the hunter went backwards bowing until the gate, and straightened himself up in front of the guards. Sh.Toshmatov, Free bird. The farmer came out bowing, full of joy. Oybek. Navoi.

2. Congratulation. Nafisa, congratulations on the newly born son ... my dear. A. Autonomous, Birth. The eldest and the youngest came to congratulate. Alpomish "(Haji :) If Orzikul is at home, I'll go to congratulate. A.Kahhor. Years

Improvement, development; approval, praising

Satisfied, appraised high rating; praise, high assessment. It is not easy to be worthy of the title of a good person, earning the admiration and gratitude of many people. Shukurillo, good manners - good looks. Gulamjon felt some warmth, even admiration, in the judge's eyes. M.Ismaili. Fergana until dawn.

Congratulations - a wish of happiness, luck, kindness; welcome A written (congratulatory) day, date or congratulatory speech on the occasion of an achievement, a good deed; congratulations. The official part of the evening is over after the warm congratulations and good wishes of the guests and representatives. P.Tursun, Teacher.

Obid Yuldashevich, his face flushed with joy, thanked the congratulations in a low voice. P. Kadyrov, Three roots. Anwar was much more embarrassed by the mixed congratulations of sincerity and rhetoric. A.Qodiriy.

Focusing on the use of compliment words in German: to treat with respect. Nusratbek asked his new companion: Are you thirsty? Would you like some tea? S. Nurov. Ladder.

Kompliment - des Gebotes der Höflichkeit - a command of politeness, expressed in the verb: to exaggerate; aus lateinisch — derived from the Latin word complere; aus dem Präfix con - in the form of a prefix, to be used as a compliment:

Das fasse ich als Kompliment auf - I take that as a compliment

Mein Schwager kann wunderbare Komplimente machen - My brother-in-law is good at complimenting.

Schmeichelei – flattery, schmeichelnde – flattering. Falls diese Bemerkung als Schmeichelei gemeint war, verstand Csoma sie nicht so. – If that remark was meant as flattery, Csoma didn't take it that way.

Hoflich- has the meaning of polite: interest, sorrow, gratitude, considerate, frank, kind, gentle, goodness, frankness.

Allomorphic aspects are reflected in the fact that the language structure of the compared language is different, that is, Uzbek belongs to the group of agglutinative languages, while German belongs to the group of analytical

languages. As proof of our point, we will compare the examples we have selected from some of the fiction.

The existence of similarities and differences between related and unrelated languages, and the fact that they are structurally different, comparing them in two languages is an indication of the relevance of the work.

For example, the German writer Heinrich Heine's "Epic of the German Winter Tale" has been the subject of much research, and in our study we have taken some prefaces from this author's work and set ourselves the goal of analyzing them.

Compliment units are a reality aimed at revealing relationships between people in any situation, regardless of language. Compliment units are a form of communication directed at an individual and is a linguistic phenomenon that expresses the speaker's sincere respect for the listener. Compliment units not only strengthen the relationship between two people, but also serve to lift the listener's mood and draw his or her attention to the speaker. In such cases, this language element performs an illocutive function.

Compliment units can also be superficial or false. Only sincere compliments can reveal the good aspects of the person being complimented. Compliment units are what inspire another person. It improves and refreshes his thoughts about himself. Through observation, the good aspects of the person being complimented are selected and complimented on them.

In Uzbek: *Akhunboboev smiled happily and came to Eshpolvon, who was drinking tea, and tapped him on the shoulder. (S.Ahmad)*

In German: *Toll! Du bringst mich zum Lachen. Was für ein herzlicher Mensch du bist.*

Compliments are different from compliments. Praise acknowledges that a person has succeeded in something. It is in the interest of both parties. In compliment units, on the other hand, people express sympathy for each other, in which case the compliment may be of interest.

The person being complimented feels good. A compliment helps a person feel at home. In man and woman relations, men often use the compliments towards women, such as *"If I were the government, I would add another three hundred rubles to your salary for your beauty"* (Саид Аҳмад, *"Жимжитлик ёхуд зорқасрда топталган номуслар"*). to which the response may be *"it's pleasant"*, *"really"*, *"very pleasant"*, in German: *danke, danke schön, bitte, bitteschön*, but it is not customary among men to compliment each other. For example: *Ich habe mich bemüht, Ihnen zu gefallen!*¹³

In German, the word "bitte-" and the word "danke" are used so often in everyday life. At a German construction site, the Germans say "bitte schön" when handing bricks to each other, and the other says "dankeschön".

We can see different forms of compliment expression in German and Uzbek. Alongside with the fact that these are phonetic-phonological, lexical-semantic, morpheme-morphological, syntactic-semantic, pragmatic-culturological and nonverbal complementary means through which we see a number of commonalities in Uzbek and German, which refer to different systems, it has been

¹³ [https://www. Wörterbuch Deutsch-Englisch linguee.de](https://www.Wörterbuch-Deutsch-Englisch-linguee.de)

proven that there are significantly different compliment methods among them. This uniqueness is based on the level of historical, national, religious development of each nation.

The dissertation's second chapter entitled «**Comparative analysis of isomorphic, allomorphic aspects of compliment expression in German and Uzbek**» represents comparative study of the different properties of words in German with words in other languages shows that words have different properties. The word form, the semantic structure of the interconnected words, and their use in speech vary in different languages. Each language has its own lexical structure.

For example, if we use the word "kompliment," which means "kindness, compliment, politeness, praise, thanksgiving, courtesy," their use is not always appropriate in translation.

In order to consider the use of the word "compliment" in German and Uzbek as evidence of our opinion, we have taken some prefaces from the German writer Heinrich Heine's "Epic of the German Winter Tale" and set ourselves the goal of analyzing them.

Let's analyse some lines from the first part of "Epic of the German Winter Tale":

Im **traurigen** Monat November war's, Ноябрьнинг **рухсиз**, тунд чоғи,
Die Tage wurden **trüber**, Осмон **қавоқ уйган** бир сана.
Der Wind riß von den Bäumen das Laub, Совуқ ёмғир остида кирдим
Da reist ich nach Deutschland hinüber. Германия бағрига яна.

We would like to draw your attention to the verses translated into Uzbek in 1984 by the Uzbek translator Abdulla Sher¹⁴.

In the verses given in the two languages, we may find that the exact ideas the writer is trying to convey have not been translated literally.

It is well known that the process of translating compliment elements into another language environment through translation is a complex matter. Translation is not just the equivalent of a text, it is as difficult and complicated a process as rewriting the original. In order to understand translation activities, we need to define the concepts of culture and language, focusing on the relationship between language and culture. In the quatrains quoted, the poet-translator has increased the painting while maintaining the artistic style. As a result, the translation has become the one captivating readers.

It should be noted that the Uzbek words *Хушомад, тилёғлама, мақтов* correspond to the German word *Schmeichelei*, which means flattery, kindness, courtesy, while the words used in the sense of praising, applauding, (*Мақтамоқ, олқишламоқ, мақтовли*) corresponded to the German word *loben, Lobenswert, Belobigen*.

The compliment words denoting *Олқиш, олқишламоқ* correspond to the words in German *Beifall, applaudieren*.

Compliment- Bekomplimentieren, to be grateful - dankbar war, courtesy, gratitude – Zufriedenheit, to be kind and courteous, Angebote- praising, exalting

¹⁴ Heine H. "Қиш эртаги". (Абдулла Шер таржимаси). – Тошкент: "Ёш гвардия" нашриёти, 1984. – Б. 11.

means **Hoflich**, that it exists in both languages and is now also actively used in communication, expressing the semantic similarity or isomorphic aspects of the two languages.

At the same time, there are such compliment units in Uzbek that it is impossible to translate them literally into German, for example: **тавалло-** to have a career in practice, **сарбаланд-** arrogant, **ялаб-юлкаламоқ-** **сермулозамат-** too kind, **сертакаллуф-** too courteous man, **сертавозе-** very humble. It should be noted that all of the above words have been introduced into our Uzbek language from the Persian-Tajik languages, and now we have witnessed that the words expressing this compliment are used in a limited way in obsolete communication.

Another difference is that in the Uzbek dictionary the word treatment (*manzirat*) is used in the sense of compliment, but in German there is no equivalent.

Although the compliment word “Такаллум” also means to treat with respect, in our modern Uzbek language the use of the word "respect" has become more active.

These are also clear examples of the allomorphic aspects of bilingualism.

The dissertation's third chapter entitled «**Semantic-pragmatic structure of compliment in German and Uzbek languages**» represents general and specific compliments of compliments, types of compliments, definition of compliment in Uzbek and German, compliment words between parents and children, compliment words about manager-employee relationship, compliment words specific to male-female relationship compliments.

Compliment-politeness is one of the central units of verbal communication and is initially divided into general and private compliments. A general compliment is a compliment based on universal mental and emotional laws that represent a common - noble concept for all languages, nations, cultures and all people. It expresses the triumph of good over evil, the overcoming of darkness, mutual respect, love of the spiritual world, respect for the nation's own history, equality between nations, and other such human concepts as the norm for all human beings. A general compliment arises from a combination of private compliments. It should be noted here that a private compliment of one language may not be a compliment of another language.

While general compliments are a universal component (i.e., common to all humanity), they can be broken down into compliments that are characterized by a certain boundary-dimension within them. This boundary can be national, people (citizens of a particular state, regardless of nationality), geographical-area, religious-religious and others. Such customary general compliments take place in the process of communication on the basis of the laws of language and thought. In addition to using the verbal means of language, the speaker can also use the nonverbal (paralinguistic) means of language to effectively achieve his goal. In this case, the elements of tradition, practice, belief serve to ensure the politeness of the process of communication between the speaker and the listener.

Since the geographical location of most Arab countries is desert, the importance of the camel in their social life is great, so the camel is given special

respect and reverence, which is based on social, political, religious and other aspects, as mentioned above; such a social need for the camel creates an Arab private compliment in the Arab nations and countries. For example: Towards women: **Туядек гўзалсиз** (You are as beautiful as camel), **туядек виқорлисиз** (you are as charming as camel) **туядек сабрлисиз** (you are as patient as camel) and others... Because Japan is geographically and geographically surrounded by water or religiously and politically associated with aquatic animals, **snakes (dragons)** are sacred in their lives, and compliments related to the dragon in their interaction are a special private compliment of the Japanese nation. **Аждаҳодек гўзалсиз** (you are as beautiful as dragon), **аждаҳодек ақллисиз** (you are as clever as dragon)... Due to the geographical location of the Russian country is cold, humid, swampy, the most effective means against colds (rheumatism) are private compliments (**мой поросенок**), often associated with the concept of pork caused by pork and lard, or the occurrence of spiritual compliments related to sheep in the private compliment of the Uzbek nation indicates the great importance of the sheep (wedding, mourning, property ...) in the socio-religious life of the Uzbek nation. "Gentle as a sheep", "sheep's eye", "ram", "lamb", "pair of lambs".

There is another preferred type of private compliments, in which aspirations and interests are expressed in the form of interaction (slang or occasionalism), or figurative images of people of the same profession, position, beliefs, family or family style, gender or age. Don't you definitely drink? Wouldn't you drink to my sister Kumush's health as well?

- Ha, ha, ha, did I grab his weak point?¹⁵

In German: *"Verehrter Herr, entschuldigen Sie, aber es kommt mir schwer an, die richtigen Worte für meinen Dank zu finden"*¹⁶.

The smallest and most perfect whole part of human society is the family. The perfection of man, his human upbringing, and the formation of his speech also undoubtedly take place in the family, under the control of parents. The main link in this process, regardless of nationality or ethnicity, is the speech activity of the parents, the way they speak. It is no secret that such an adapted speech activity of a parent devoted to the upbringing of children is in the "patterns" of politeness.

There is no nation in the world without a common compliment between a parent and a child, such as mutual respect, esteem, and respect. From the general compliment of parents and children of the nations of the world, each nation creates its own compliment of parent and child. In Eastern nations, especially in Muslim nations, such respect between parents and children is unique in that it continues after death. (Goethe, "Divinity", A. Aripov, "The Road to Heaven")

Types of compliments differ from each other. For example, a boy's compliment to his beloved daughter differs from a mother's compliment to her child:

We analyze them separately.

a) A warm relationship between a guy and a girl is based on compliments as much as possible. For example:

¹⁵ Қодирий А. "Ўткан кунлар". – Тошкент: "Шарк", 2014. – Б. 209.

¹⁶ Alfred Kubin. Die Andere Seite. Aufbau-Verlag Berlin und Weimar. 1971. – S. 26.

In Uzbek: *I have never met a naive guy like you!*¹⁷

In German: *Wow, du bist echt hübsch!*¹⁸

This type of compliment is made in the conversation that takes place between the lovers, i.e. the boy and the girl, i.e. during the interaction. Through this speech, they lift each other's spirits, demonstrating their fiery love for each other.

b) Compliment units specific to male-female relationships

Regardless of whether a verbal communication is built on a compliment basis, the differences between the participants in the communication have been said in high seasons. The compliment relationship between a man-woman or a founding couple of a family also takes on a unique shape. The compliment relationship between a couple differs from other compliments in that it is largely based on love. These differences are related to the socio-spiritual background of each family, its place and prestige in social life, the psychological state of the family. This type of compliment is related to the male-female relationship appears in the image of a particular family, the image of a particular nation in its image, and thus the functional capacity of a particular language in the sense of communication, conversation, communication, or family-life issues in a simple way, without artistic means, affirmation, inquiry, encouragement.

- Fifteen days ago a young businessman from Tashkent was our guest, do you remember?

- I remember... the guy who was praised by Toybeka.

"Well, wife," said the box-maker, "they came for this young man." The following description of Toybeka about Otabek, a young merchant from Tashkent, can be considered as the best example of a compliment in the work by A. Kadyri "The Past Days"¹⁹.

In German: Schatzlein ich hab dich so lieb. Alles was ich sagen will ist Schatzlein ich hab dich so lieb²⁰.

c) Compliments on the teacher-student (mentor-apprentice) relationship

In this type of compliment, students sometimes compliment the teacher himself, while others praise and compliment their work. In this example, a young graduate student, Yahya, expresses his sincere student opinion through compliments through a new work created by his teacher, Burhan.

Yahya: Yes, of course, later. However, I have greatly exaggerated the fame of your work. Wherever I went, whoever I saw, I never stopped praising it. I call this work a new world in the field of science, a new star in the sky of enlightenment, a new flower in the garden of culture. I am sure that your work will spread all over the world as fast as you, my teacher!²¹

From the compliments of the German student to the teacher:

*Ich erwarte von dir in Zukunft großen Erfolg, weil du schlau bist!*²²

¹⁷ Абдуллаев А. Алушта эртаги. – Тошкент, 2006. – Б. 23.

¹⁸ <https://context.reverso.net>

¹⁹ Қодирий А. "Ўткан кунлар". – Тошкент: "Шарқ", 2014. – Б. 45.

²⁰ <https://context.reverso.net>

²¹ Аминов Н. "Қаҳ-қаҳа". – Тошкент, 2017. –Б. 106-107.

²² <https://context.reverso.net>

d) Compliments on the manager-employee relationship

A compliment on a manager-employee relationship is divided into two - the manager-employee relationship in formal circles and the manager-employee relationship in ordinary conversation. The manager-employee relationship in formal circles is compact and polished, carried out in accordance with the norms of literary language and formal style. The participation of the official circle in this speech situation is a priority for the compliment. The manager-employee relationship in a normal conversation is freer than the manager-employee relationship in the formal circle, which, of course, takes into account the respect and official reputation of the manager. In this type of compliment, it is often meant that the speaker is looking out for his or her own benefit, not to please the listener. Compliments to an official or manager are usually welcome, and even if they are not complimented, there will be cases of failure.

“*Du siehst heute toll aus!*”²³ - these compliments are used

The girl: (sitting opposite) How are you, Mahmud aka? -she complimented.
Bekmirzaev: (swallowed for some reason) Thank you, I'm good, - he said, and inwardly he thought that she was about to get her point easily.²⁴

In the meadow in front of the shed, two "Volga" cars came and stopped one after another. The first to arrive was a tall stout man in his sixties, with a white face.

Garn! – the guest said – You are such a good boy.

Because I'm your apprentice, Haji. — Rasulbek flattered and started walking.

Compliments are widely used among managers and employees not only to achieve their goals, but also to support and encourage employees.²⁵

The main purpose of this is to increase the employee's self-confidence and thus increase productivity. How conscientious you are, Eshmuhammad. We are very happy for you.

e) Hospitality compliment

Every event, discovery, change, renewal that takes place in the social life of mankind is reflected in language. The concepts of guest, host, hospitality are an integral part of human life, and in these cases the concept of compliment is a priority. One of the qualities among people is hospitality. It is the fruit of kindness, friendship, kinship. When a guest comes, whoever he is, he should be greeted with respect, a bright face, a sweet word. A set table, a beautiful conversation, not only gives you joy, but also adds joy to the joy of our children in families, strengthens ties of kinship and friendship. *Меҳмон- атойи Худо дейди халқимиз азалдан.* This situation represents his attitude towards the guest. In the culture of the German people, the following compliments are used when receiving a guest. *Willkommen in unserem Zuhause, damit Sie sich wie zu Hause fühlen!*²⁶

g) Compliment of matchmakers

The concept of compliment specific to the bridegroom is specific to the type of private compliment and represents the mentality of each nation, formed on the

²³ <https://www.dw.com/ru>

²⁴ Ахмад С. “Жимжитлик”. – Т.: Ўзбекистон, 2006. – Б. 42.

²⁵ Усмонов Ў. “Номус”. – Тошкент: Ўқитувчи. – Б. 39.

²⁶ <https://www.dw.com/ru>

basis of its own historical and progressive development. There are such unique compliments of the Uzbek people, such as “Қулчиликка келямиз”, “Эшигингизни супиргани келямиз”, “Зухромизни излаб келямиз”, “Ширинимиз шу ерда экан”, “Сизларнинг чиройли гулларин бор экан, бизда булбул бор, қизли уй қарвон сарой...” In German culture, men usually come as matchmakers and use the following compliment: “*Wir schenken dir ein großes rotes Fettvieh und ein schönes Haus*”²⁷.

CONCLUSION

Compliment units are closely related to human speech activity, and it is difficult to imagine these units without a speech situation. In fact, they associate all the means of language formed as expressions of certain compliments with the tasks they perform in speech. In this case, it is possible to clearly imagine the place of each reality in the system of means of expression, its position and for what purpose it is used.

Our research is also in this direction, in which the scientific analysis of language units in the context of compliment meaning as a modal category, the degree of application of the concept of compliment in German and Uzbek by means of linguistic expression.

Compliments are units that have a place in the language system and have been formed over the centuries and have taken on a specific semantic form. Compliment units are recognized in linguistics as a separate reality with specific linguistic, semantic, pragmatic, linguoculturological features.

In German and Uzbek, which have different morphological and genealogical structures, linguistic units within the framework of the compliment content were interpreted as a separate tool through a scientific analysis of how the means of expression of the concept of compliment are expressed. The reason why linguistic sources with different structures are the object of research is that although the concept of compliment is in fact universal, it is transformed from one language to another in the process of alternation and is specific to a particular semantic-structure. The concept of compliment in one language acquires a pragmatic understanding in the alternative transformation of another language.

1. The participants in the compliment-generating dialogue may be one or the same in terms of age, gender, nationality, profession, position, faith, but must be equal in terms of human thinking so that they can fulfill their obligation to compose and accept the compliment.

2. A compliment form of communication can be a work of art, a greeting, a list, a newspaper article, a short poem, a good sentence, a message consisting of a word in the content of an opinion or sentence, a plea, a request, a claim.

3. The compliment that arises in verbal communication can be structurally- semantically and functionally divided into the following groups:

- according to the level of the addressee's intention;
- in accordance with the rules of etiquette;

²⁷ <https://www.dw.com/ru>

- according to propositive and presuppositive expressions;
- according to the sincerity and insincerity of the purpose of expression;
- according to the national mentality;
- in terms of professionalism.

4. The concept of compliment and the social status of the participants in the communication in relation to it are taken into account in the social functional aspects they perform. In this context, the context of the situation is important, in which the time and place in which compliment words are expressed play a leading role. In addition, rules such as the level of familiarity, formal, informal qualities, social norms are also important.

5. The central element of verbal communication is politeness, which is divided into general and private. In general, there are universal aspects, in particular, national and specific differences. General compliment is theoretical, private compliment is based on practical basis. General compliment is combined in such concepts as political, spiritual, religious, professional, romantic, private compliment is the leader-employee, teacher-student, parent-child, couple, kinship, tradition (wedding, mourning), guest (tourist) , caressing the child, memory, national values.

6. In verbal communication, a compliment is used in artistic speech, in the prism of poetic thinking using the means of artistic imagery. It uses elements of art (simile, grace, oxymoron, exaggeration ...), figurative words, occasional naming, taboo, euphemism, slang elements.

7. The selected compliment for a particular speech situation is used for the situation and the person to whom the speech is directed (thing, event, creature ...), proverbs - expressions, fixed compounds, procedural units are used to confirm the formality, expressiveness and content.

8. The percentage of compliments generated by the participants is higher in the speaker, less in the listener, more in the listener, less in the speaker, reaction to the compliment is carried out by the linguistic norms of the language, both the speaker and the listener are equally responsible for the speech situation and its effectiveness.

9. The listener who receives the compliment may use paralinguistic means in response to the compliment - hand, head, body movements (body language), urges, imitations, sounds, silence, looking down at the ground, smiling, or other means.

10. In German and Uzbek, compliment words are structurally represented by monolexem and polylexem units and it was proven that they have a number of common features, as well as they have a number of national features. The concept of compliment as an integral part of the relationship between language and thought serves to develop scientific and theoretical understanding of the communicative function of language, to determine the place of each means of expression in the language system, its position and a clear idea of what purpose it is used. The concept of compliment is closely related to human linguistic activity, and it is difficult to imagine the realization of this concept without a specific speech situation.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 ПО
ПРИСУЖДЕНИЮ НАУЧНОЙ СТЕПЕНИ (PhD) ПРИ
АНДИЖАНСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ УНИВЕРСИТЕТЕ**

АНДИЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

КОДИРОВА НАРГИЗАХОН МУХТАРОВНА

**ВЫРАЖЕНИЕ КОНЦЕПТА КОМПЛИМЕНТ В НЕМЕЦКОМ И
УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ**

**10.00.06 – Сравнительное литературоведение, сопоставительное
языкознание и переводоведение**

**АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора философии (PhD) по филологическим наукам**

Тема диссертации доктора философии (PhD) по филологических наук зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан за № B2021.2.PhD/Fil1813.

Диссертация выполнена в Андижанском государственном университете.

Автореферат диссертации на трех языках (узбекский, английский, русский (резюме)) размещён на веб-странице Андижанского государственного университета (www.adu.uz) и информационно-образовательном портале «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Научный руководитель:

Умарходжаев Мухтар Ишанходжаевич
доктор филологических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Якубов Жамолиддин Абдувалиевич
доктор филологических наук, профессор

Каххоров Кобилжон Шухрат угли
доктор философии по филологическим наукам

Ведущая организация:

Кокандский государственный педагогический институт

Защита диссертации состоится «___» _____ 2022 года в ___ часов на заседании Научного совета по присуждению учёных степеней PhD.03/30.12.2019.Fil.60.02 при Андижанском государственном университете (Адрес: 170100, г. Андижан, улица Университетская, дом 129. Тел: 0(374) 223-88-14; факс: 0(374) 223-88-30; e-mail: agsu_info@edu.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Андижанского государственного университета (зарегистрировано за № ____). Адрес: 170100, г. Андижан, улица Университетская, дом 129. Тел: 0(374) 223-88-30.

Автореферат диссертации разослан «___» _____ 2022 года.
(реестр протокола рассылки №__ от «___» _____ 2022 года.)

Ш.Х. Шахабиддинова
Председатель Научного совета по
присуждению учёной степени,
д.ф.н., профессор

Ф.Ф. Усманов
Учёный секретарь Научного совета по
присуждению учёной степени,
д.ф.ф.н. (PhD)

Д.М. Хошимова
Председатель Научного семинара при
Научном совете по присуждению
учёной степени, д.ф.н., доцент

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации доктора философии (PhD))

Цель исследования - раскрыть лингвопрагматический и лингвокультурологический аспекты концепции комплиментарных языковых единиц выражения.

Объектом исследования являются фонетико-фонологические, лексико-симиологические, морфемно-морфологические, синтаксико-стилистические, семантико-прагматические, лингвокультурологические средства и их языковые признаки, составляющие семантическое поле комплимента.

Научная новизна исследования заключается в следующем:

единицы комплимента в немецком языке на основе историко-культурных особенностей народа доказано, что комплименты больше употребляются в немецком языкознании, чем в узбекском;

социальные и национально-прагматические особенности видов комплиментов в немецком и узбекском языках, такие как любезность, комплимент, доброта, похвала, поздравление;

тот факт, что комплименты в немецком и узбекском языках структурно выражены монологическими и полилексемными единицами, имеет одну общую черту: малочисленность комплиментов в узбекском языке в отношениях мужчина-женщина является уникальной чертой;

были выявлены универсальные, уникальные, а также структурно алломорфные и изоморфные аспекты слов-комплиментов, такие как вежливость, комплимент и способы их использования в двух языках.

Внедрение результатов исследования. На основе изучения концепта комплимента в немецком и узбекском языках:

немецкие единицы комплимента исходя из историко-культурных особенностей нации, на основе выводов о соотношении комплиментов к узбекскому языку в немецком языкознании были использованы при организации учебного процесса в модуле «Коммуникативные навыки» подготовительного курса New Time University (Справка подготовительного курса New Time University Foundation № 805 от 11 сентября 2021 г.). Полученный учебный план и учебно-методические материалы непосредственно послужили повышению знаний учащихся о важности интеграции прагматических и коммуникативных языковых модулей, особенностях комплиментарных вербализаторов в текстовой композиции, дискурсивной классификации текста;

Из научно-теоретических выводов о социально-национально-прагматических особенностях видов комплиментов в немецком и узбекском языках, таких как любезность, комплимент, учтивость, поздравление были использованы в проекте ОТ-А1-53 «Создание и издание учебника «Перевод в употреблении» для факультета теории и практики перевода» в рамках государственного научно-технических программ и был использован при разработке учебника для первокурсников (Справка № 03-731 Узбекского государственного университета мировых языков от 30 сентября 2021 года).

В результате выявлены проявления комплиментарной семантики, когнитивные и функционально-прагматические факторы в понимании комплиментарных лексем;

структурное представление комплиментов в немецком и узбекском языках монологическими и полилексемными единицами а так же аналитические идеи и теоретические выводы о специфике таких слов в двух языках были использованы Национальной телерадиокомпанией Узбекистана при подготовке радиопередач ДМ «Культурные и воспитательно-художественные передачи», «Воспитание и развитие», «Дети и мы» (Справка Телерадиокомпании Узбекистана № 04-25-1478 от 13 сентября 2021 года)

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, заключения, приложения и списка литературы. Объем диссертации составляет 132 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
LIST OF PUBLISHED WORKS
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ

I бўлим (part I; I часть)

1. Kadyrova N. Compliment Conceptuality and Speech Implementation // European Journal of Humanities and Educational Advancements. – Spain, 2021. Volume 2. – P. 69-72. (Journal Impact Factor: 7.223)

2. Kadyrova N. Conclusions on the Appearance of the Compliment Concept through Languages in the Semantic Field // Middle European Scientific Bulletin. – Praha, Czech Republic. Volume 18. 2021. – P.193-197. (Journal Impact Factor: 7.525)

3. Karimova (Kodirova) N.M. Kompliment als Hoflichkeitsmittel // Хорижий филология. Тил. Адабиёт. Таълим. – Самарқанд, 2009. – №3(32) – Б.70-71. (10.00.00.№10)

4. Қодирова Н.М. Немис ва ўзбек тилларида комплимент сўзлар: Ифода воситалари ва функционал турлари // Fledu.uz/Scientific-methodological electronic journal. Foreign Languages in Uzbekistan. 2021. – №2(37). – Б.106-120. Doi:10.36078/1636524838

5. Қодирова Н.М. Немис ва ўзбек тилларида комплимент концептининг изоморф ва алломорф жиҳатлари қиёсий таҳлили // Til, ta'lim, tarjima xalqaro jurnali. 2021. – №4 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0796-2021-4>. – Б.130-139

6. Кадырова Н. Смысловые особенности субкатегории «комплимент» как единицы речевого акта / «Вестник БГУ» Серия 4. 2016. – № 1. Идеи. Поиски. Решения: материалы IX Междунар. науч. практ. конф., – Минск, 2015. – С. 22-27.

7. Қодирова Н.М. Хушомад нутқий актининг муҳим омили / Хорижий тилларни ўқитиш методикаси ва замонавий тилшуносликнинг долзарб муаммолари мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари. – Андижон, 2017. – Б.373-374.

8. Қодирова Н.М. Хушомад категориясининг тил тизимида тутган ўрни / Тилшунослик, адабиётшунослик, таржимашунослик ва тилларни ўқитиш технологиялари мавзусидаги Республика конференция материаллари. – Тошкент, 2017. – Б.176.

9. Қодирова Н.М. Хушомад мазмуний майдони модаллик категорияси сифатида / Хорижий тиллар мутахассисларини тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш муаммолари мавзусидаги Республика конференция материаллари. – Андижон, 2009. – Б. 86-87.

II бўлим (II part; II часть)

10. Каримова (Қодирова) Н.М. Хушомадларнинг асосий вазифаси // Фан. Таълим. Жамият (илмий ишлар тўплами). – Андижон, 2009. – Б. 40-41.

11. Kodirova N. Kompliment als Höflichkeitsmittel des interpersonalen Sprechaktes // Europäischen Hochschulen. – Germaniya, 2014. №1 ISSN 2195-2183.

12. Қодирова Н.М. Хушомад категориясининг тил тизимида тутган ўрни / Хорижий тилларни ўқитиш методикаси ва замонавий тилшуносликнинг долзарб муаммолари мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. – Андижон, 2017. – Б.329-330.

13. Каримова (Қодирова) Н.М. Олмон тилини ўргатишда хушомад сўзлардан фойдаланиш / Қиёсий-чоғиштира, типологик ва умумий тилшуносликнинг долзарб муаммолари мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. – Андижон, 2010. – Б.87.

Автореферат Андижон давлат университетининг
“Илмий хабарнома” журнали тахририятида тахрирдан ўтказилди
ва унинг ўзбек, рус ва инглиз тили матнлари ўзаро мослаштирилди
(____.____.2022 йил).

Босишга рухсат этилди: _____._____.2022 йил.
Бичими 60x84^{1/16}, «Times New Roman» гарнитураси.
Шартли босма табағи 3,55 Адади: 50. Буюртма: № 41.

Наманган шаҳар Хамрох кўчаси 71^А уй.
«Яшин саноат» босмахонасида чоп этилди.

